

Senieji mėnesio pavadinimai - Sausinis, Vilkinis, Vilkų, Kalėdų.

Lotynų k. žodis adventus reiškia 'atėjimas, atvykimas, artinimasis, pradžia, atsiradimas' ir turi prasminį laukimo atspalvį. Bažnyčioje Advento laikotarpis prasideda artimiausią šv. Andriaus dienių sekmadienį (šiomet tai lapkričio 28 d.) ir trunka iki Kalėdų.

KŪČIOS (gruodžio 24 d.). Šis vakaras - pati svarbiausia lietuvių šeimos šventė (Kalėdų išvakarės). Visi turi būti namuose. Neesantiems ir tais metais mirusiems paliekama įprastinė jų vieta. Kūčių vakarienė pradedama malda ir geriausiais palinkėjimais. Duonos, o vėliau šventintos plotkelės (kalėdaičio) laužimas - sakralus veiksmas, sujungiantis laužėjus visiems metams. Kūčių naktį baigiasi senas ir prasideda naujas ciklas. Tai nepaprasta akimirka, kai žmogus tarsi pakimba tarp dangaus ir žemės, tarp gyvybės ir mirties, kuomet atsiveria visos galimybės. Iš čia - visi kalėdiniai ir naujametiniai burtai. Šią nepaprastą naktį žmogus pats yra lyg vanduo, virstantis vynu. Su nauja viltimi jis turi atnaujinti savo dvasią naujam prasidedančių metų ratui, kilimui aukštyn, su saule, į Šviesą.

Vienas iš virsmų yra senojo pavidalo daužymas. Po Kūčių stalo staltiese dedama šieno, šiaudų. Šiaudai žymi seną, jau atgyventą etapą. Apeiginiai šiaudai sutinkami visuose, ir gamtos, ir šeimos, virsmuose. Senų pavidalų naikinimą, o sykiu ir naujo gimimą - prisikėlimą, regime svarbiausiame Kūčių valgyje, taip vadinamoje kūčioje. Tai - įvairių šutintų grūdų mišinys - kviečiai, rugiai, žirniai, miežiai, kanapės. Ką gi reiškia grūdas, kokia jo simbolika? "Daigas dygdamas daigoja grūdą". Grūde slypi dvi prieštaros - mirtis ir prisikėlimas. Tam, kad daigas išdygtų, grūdas turi mirti. Tai ta pati seno mirtis ir naujo gimimas.

Kūčių naktis praleidžiama budint: meldžiantis ir laukiant Bernelių (Piemenėlių) mišių.

Nuo mūsų pačių priklauso, ar Kūčių vakarienė bei Kalėdų šventės mums taps ta dvasinio virsmo slaptimi, kai žmogus, apvalydamas savo širdį nuo blogio ir atverdamas ją gėriui, patiria dvasinio atsinaujinimo rimtį...

KALĖDOS (gruodžio 25 d.) - Jėzaus Kristaus gimimo ir Žiemos saulėgrįžos šventė. Kalėdų rytas prasideda Bernelių mišiomis, kurios anuomet būdavo vaikų džiaugsmo ir jaunimo linksmybės valanda bažnyčioje: piemenėliai grodavo, dūduodavo, švilpiniuodavo - liūliuodavo gimusį Kūdikėlį Jėzų. Pirmąją Kalėdų dieną visi stengiasi būti geri, nesipykti, nesibarti. Tą dieną į svečius nevaikščiodavo, nedirbdavo jokių darbų.

Pirmoji naujo tarpsnio diena yra tarsi rūbas, į kurį įvilkti visi ateinantys metai. Su koku nusiteikimu pradėsi dieną, pradėsi metus, tokia bus ir visa diena, ir visi metai.

ŠVENTASIS STEPONAS (gruodžio 26 d.) - I a. kankinys. Bažnyčioje šventindavo avižas, išleisdavo samdinius. Tai ir Antroji Kalėdų diena, kuria prasidedavo kalėdojimas - svečiavimosi, dovanų, jaunimo pramogų laikas. Kalėdotojai buvo laimės nešėjai. Jie sveikindavo, linkėdavo, laimindavo, barstydavo grūdus. Tie sveikinimai, laiminimai ir buvo kalėda, t. y. Kalėdų dovana. Tikroji kalėda - dvasinė dovana. Kalėdotojai vaikščiodavo per visą tarpušventį - iki Trijų Karalių.

BLUKVILKIS arba KALADĖS DIENOS (gruodžio 26-30 d.) - tai labai senovinė apeiga. Per kaimus su didžiausiu triukšmu velkamas blukas (blukis) - senas kelmas, kuris vėliau sudeginamas. Sakoma, kad sudeginami senieji, blogi metai. Šis paprotys paplitęs ir Latvijoje bei daugelyje kitų Europos tautų.

PRATARMĖ

Kalėdos – viena didžiausių ir laukiamiausių švenčių. Su jomis susiję daug gražių tradicijų: nuo šv. Andriejaus dienos, per visą ilgą advento laikotarpį, džiaugsmingas Kalėdų ir Naujųjų metų sutikimo

šventes, iki pat Trijų karalių, apstu senovinių papročių, apeigų, tautosakos. Visa tai turėtų priminti, o gal ir naujai atskleisti ši knyga. Jos pradžioje apžvelgus advento-Kalėdų švenčių pavadinimų kilmę, eigą, papročius bei su šiomis šventėmis susijusią tautosaką, toliau stengiasi pateikti kuo daugiau autentiškos medžiagos – dainų, žaidimų, orų ir ateities spėjimų, burtų, tikėjimų, pasakojimų ir kt. Tai susiję su knygos praktine paskirtimi – priminti ir populiarinti tai, kas dar menama ir gyva Lietuvos kaimuose, kas žinotina ir brangintina išsaugant mūsų prigimtine savastį. Daugelis senovinių papročių įgaudami naujus pavidalus tampa šiandienos gyvojo paveldo dalimi, tad leisdami šias pamokas viliamės, kad ji taps pagalbine medžiaga besidomintiems senaisiais papročiais ir bandantiems juos naujai įprasinti.

Toliau pateikta tautosaka yra surinkta iš įvairių archyvų ir anksčiau spausdintų leidinių.

APIE ADVENTO-KALĖDŲ LAIKĄ BEI PAPROČIUS

Ruja

Jau nuo Šv. Andriejaus (XI. 30), o kartais ir anksčiau, merginos pradėdavo burti vedybinę laimę. "Per adventų turi apsiramyc, tai mergos prieš adventų ir suveina [burc]" (Pavarėnis). Pagrindiniai vedybiniai burtai kartojasi per įvairias žiemos šventes. Svarbu pažymėti, kad žiemos vedybiniai būrimai (priešingai nei Joninių) dažnai tiesiogiai siejasi su vilku. Einant į rarus ar grįžtant iš jų sutiktas vilkas ar bent jau jo pėdsakai (jei jie vesdavo kaimo pusėn) – jaunimui ženklas, kad kaime bus atšoktos vestuvės. "Jei per Kūčias pamatysi vilką, tai jau bus tais metais merginoms pasisekimas" (Puodžių k., Utenos r.). Vienas iš dažniausių merginų būrimų žiemą buvo išėjus klausyti, kurioje pusėje loja šunys (mitologiškai artimi vilkams) – iš ten atvažiuosią piršliai. "Kitųkart ne šunio, ale vėjo klausom" (Pavarėnis).

Vilkas siejamas su vaisingumu ir vestuvėmis. Tai rišliai susisieja su Užgavėnių medžiaga. Vienas pagrindinių Užgavėnių persirengėlių veiksnių buvo kibimas prie netekėjusių merginų. Jau M. Brenšteinas (1907) atkreipė dėmesį, kad persirengėlių veiksmai buvo nukreipti prieš moteris ir merginas.

Šio papročio kilmė greičiausiai glūdi toteminėje bendruomenėje, garbinančioje vilką ir pamėgdžiojančioje jo elgseną. Pusiaužiemis ir Užgavėnių šventė daugmaž sutampa su vilkų rujos pradžia. Lietuvoje vilkai rujoja nuo sausio pabaigos ar vasario pradžios iki kovo mėnesio. Apie Užgavėnes sakoma: "Mėnulis Užgavėnių naktį paraudo, vilkui širdį suskaudo" (prasidėjo ruja, uždainavo vilkai). Vilkus garbinančiai genčiai tuo metu buvo ne tik naudinga, bet ir būtina atlikti poravimąsi arba jį vaizduojančius, skatinančius veiksmus: tai turėję sustiprinti ir pagausinti tiek šią gentį, tiek jos totemą – vilkus. Kad šventė yra sakralus laikas ne tik žmonėms, bet veikia ir gamta, rodo toks posakis: "Per Užgavėnes prasidėjusios vilkų veselijos (vestuvės) žadėdavo daug vilkiukų, o besibaigiančios veselijos – mažiau plėšriųjų žvėrių". Kaip dvi gyvūnų rūšys ir jų atliekami veiksmai gali būti susiję tarpusavyje, rodo tautosaka: "Jei vilkų ruja sutampa su kiškių vestuvėm, bus žvėringi, šerningi, briedingi metai" (girioj pagausės žvėrių). Gyvulių augintojai vilką garbino kaip gyvulių vislumo skatintoją. Vėlesnėje žemdirbių kultūroje ruja, gyvūnų poravimasis pavasarį imtas sieti net su būsimu derliumi, pvz., "Zuikeliai delčioj veselioja, kermošių pyragais šienavoja" (gerai užderės kviečiai, bus pyragų).

Didelę mitinę vilko reikšmę pratęsiant žmonių giminę rodo jo sąsajos su gimtuvėmis, krikštynomis. Neužmirština, kad vilkai laikyti ir Protėviais, taigi giminės tęstinumo reiškiėjais.

Toks vilko vaidmuo Užgavėnių šventėje galėjo ilgą laiką būti provaizdžiu palaikant ir skatinant vilko kaip vaisingumo globėjo įvaizdį. Šis provaizdis mums leidžia suprasti mitologinį lauką, susijusį ne tik su lietuvių pusiaužiemio papročiais (palyginkim romėnų luperkalijas, švėstas vasario 15 d., su kuriomis susiję padavimai apie vogtines vestuves, paleistuvystę ir pan.).

Išvados

N. Vėlius savo straipsnyje "Lietuvių liaudies pasakos "Vilko dainavimas" (AT 163) ištakos" taip pat yra nagrinėjęs vilktakių šventės temą ("Lituanistica", 1990, 3). Nenorėdamas kartotis ir dėl vietos stokos čia šio darbo neapžvelgsiu, nurodysiu tik kad jame pagrįstai susiejamos persirengėlių vilkais ir kalėdotojų (Kalėdų švenčių tarpsnio persirengėlių) temos. Mano straipsnis pratęsia šiuos ieškojimus Užgavėnių šventės linkme. Darosi aišku, kad garbinti vilkus buvo skirtas ne vien gruodžio mėnuo (tokia mitologinė informacija daugiausia yra latviškos kilmės), o visas laikotarpis nuo maždaug gruodžio pradžios iki vasario mėnesio (pusiaužiemio, Užgavėnių). Todėl manytina, kad sąsaja tarp vilko kulto ir žiemos persirengėlių yra natūrali ir susiklosčiusi istoriškai.

Sunku pasakyti, ar vilkais persirengę žmonės pirmiausia pasirodė Kalėdų ar Užgavėnių šventėje. Gali būti, kad pirmą kartą medžiotojai vilkų kailius dėvėdavo nuolatos. Todėl tai daugiau vienos ar kitos šventės, vienos ar kitos kalendorinės sistemos kilmės klausimas. Iškeldamas (archajišką, o kartu aktualų ir vėlesniais laikais) vilko kulto ir kalendorinių vaisingumo bei karo ritualų ryšį, kuris iki šiol buvo mažai lietuvių mokslininkų tirtas, aš pabandžiau atkurti ir senąsias Užgavėnių šventės prasmes. Ši šventė išties galėjo susiformuoti būtent vilkų garbintojų kultūroje. Tik, deja, pernelyg dažnai visi jos papročiai buvo aiškinami kaip žemdirbiniai.

Persirengėlių vilkiškos (ar kitokio toteminio žvėries) išvaizdos nunykimui didžiausią įtaką padarė, matyt, Bažnyčios draudimai ir tai, kad valstiečiai nustojo aktyviai dalyvauti karo veiksmuose (XV a. pr.).

Senovinių vilko kulto atspindžių būtų galima aptikti ir kitais metų laikais. Žinoma, į juos taip pat reiktų atkreipti dėmesį. Sakysim, kai kurie Jurginių papročiai galėjo kilti iš aukojimo vilkams. Tačiau juose nematome žmonių susitapatinimo su vilkais idėjos, o daugiausia dėmesio skiriama gyvuliams ir jų saugumui.

Adventas

Adventas paskutinis krikščionių liturginių metų laikotarpis, kurio apytikrė pradžia šv. Andriejaus diena (lapkričio 30 d.). Jis prasideda nuo šiai dienai artimiausio sekmadienio. Trukmė apie 4 savaitės. Adventas visada baigiasi gruodžio 25 dieną, per Kalėdas.

Adventu (atėjimu) daug kas prasideda. Beje, lotyniškas *adventus* turi lietuviškąją "atėjimo, pradžios" prasmę. Taigi su adventu prasideda pasninkas, t.y. laikas, kai atsisakoma nuo mėsinių ir pieniškų valgių, siekiama dvasinio tikinčiųjų susilaikymo nuo pasilinksminimų ir kitų pramogų.

Iš krikščionybės istorijos žinoma, kad adventas ne visada buvo toks, koks yra dabar. Iki IV a. vidurio jis buvo ilgesnis – truko 7 savaites, t.y. tiek pat, kiek dabartinė gavėnia (laikas nuo Užgavėnių iki Velykų). Iki tol advento pradžia laikyta sausio 6 d., dabartinė Trijų karalių šventė. 354 m. bažnyčia galutinai nustatė Kalėdas, kaip Kristaus gimimo dieną, švęsti gruodžio 25 d. Kartu sutrumpėjo ir advento laikotarpis.

Rašytiniai šaltiniai, tautosaka leidžia spėti, kad ir mūsų protėviams (iki krikščionybės) buvo būdingas ritualinis susilaikymas, kai kuo primenantis krikščionišką adventą. Toks laikotarpis galėjo prasidėti spalio pabaigoje ar lapkričio pradžioje tuoj po Ilgių. Šiuo laiku pagausėja įvairių draudimų, apribojančių ne tik ūkinę žmogaus veiklą, bet ir dvasinį gyvenimą. To meto tautosakoje ir etnografiniuose aprašymuose dažniau minimi numirėliai, vaiduokliai, velniai ir kitos chtoniškosios būtybės, padaugėja tikėjimų ir burtų. Atsisakoma linksmybų pramogų, o tautosakoje minimi personažai gyvūnai – kiškis, lapė, voverė – lietuvių mitologijoje labiau sietini su požemio ir mirties pasauliu. Su tuo siejasi ir daugybė adventinių tikėjimų ir draudimų. Sakyta, kad per adventą negalima kirsti miško. Šio draudimo nepaklausiusieji pasakojo matę tarp medžių aukštą žilą moterį miškų dvasią. Užsimojus kirviu medin, pasigirdavę kraupūs garsai, raudojimas. Iš advento laike kirštų medžių surešta pirkia žmonės nesidžiaugę. Tokioj pirkioj dažnai naktimis baladojasi, vyksta netikėčiausi nutikimai. J.Ruzgytė rašė, kad per adventą kirstos malkos labai smarkiai dega ir kartais per kaminą išėjusi liepsna padega sodybą. Jeigu karstas padaromas iš per adventą kirsto medžio lentų, tai rytą tokio karsto lentas galima rasti išmėtytas po kapines. Šiuo laikotarpiu medžių negalima kirsti ir dėl to, kad ateinančią vasarą miškas pradeda prastai augti, medžiai pasidaro gumbuoti.¹

Tamsusis prieškalėdinis laikotarpis tai ir žmonių fizinio bei dvasinio apsilvymo, stebuklingos ramybės ir taikos metas, kai nevalia nieko skriausti. Tai sietina su senųjų lietuvių tikėjimu, jog po mirties žmogaus vėl gyvena gyvuliukuose ir žvėreliuose; tai tam tikra inkarnacija, o su tuo galėjo būti susiję draudimai advente nekirsti avių, nes jų vilna menkai auga, bus šiurkšti. Dar sakyta, kad adventinis avių kirpimas nulems dobių derlių jie augs žemi ir reti. Jei mergina nukirps avis, ji ištekės už tinginio arba sulauks tinginių vaikų. Per adventą nepylė pagalvių, vengė medžioti. Jei pilsi pagalves, tai varnos jaunos žąsyčius ar kitus naminius paukščius užpuls ir užkapos. Nuo medžioklės susilaikoma dėl savo gyvulių gerovės.

Per adventą negalima ilgai dirbti vakarais, ypač sulaukus 12-os valandos, nes piktosios dvasios žmonės persekioja jos pasibeldžia į langus ir, kas pasižiūri, tas neišvengia mirties.

Manymas, kad šiuo metu aktyvios ne visada gerai nusiteikusios mirusiųjų vėlės, nulėmė tikėjimą, kad per adventą negalima leisti į ilgas keliones, vakarais dirbti triukšmingus darbus.

Ribojant darbus, atsirasdavo daugiau laiko stebėti gamtos reiškinius, iš kurių bandyta nuspėti būsimą derlių. Jei gilu sniego, tikimasi gero vasarojaus. Saulėtos dienos pranašavo gerą daržovių derlių. Jei per adventą šalta, tai bus karšta vasara ir didelės perkūnijos. Dažni atodreškiai turėję nulemti rugių grūdingumą. Žvaigždėtos naktys pranašavo žuvingus metus. Dideli sniego kąsniai vėjuotomis naktimis moterims žadėjo gerą sėmenų derlių.

XVI–XVII a.pradžios Mažosios Lietuvos šaltiniai liudija, kad nuo Visų šventųjų iki Kalėdų yra buvęs piršlybų ir vestuvių metas, nes žmonės turėję daugiau laisvo laiko, maisto vaisėms. Matyt, ilgainiui adventas pakeitė nusistovėjusią tvarką – piršlybos persikėlė į pokalėdinį mėsiado laikotarpį. Iš ankstesnių laikų yra išlikę įdomių vedybinių būrimų ir spėjimų. Pvz.: “Devynis advento vakarus reikia sukalbėti po tris *Sveika Marija* ir dešimtą naktį susapnuosį savo išrinktąjį“ (*Levūnai, Varėnos r.*). Bet labiausiai su merginų vedybų laimės spėjimais, panašiais į Kūčių-Kalėdų ir Naujųjų metų išvakarių būrimus, siejasi advento pradžia (šv. Andriejaus diena). Kai kurie jų yra bendri su kitų Europos tautų tikėjimais ir burtais. S.Skrodenis, svarstydamas, kodėl sutampa naujametiniai ir bažnytinės šv. Andriejaus dienos papročiai, pritaria lenkų tyrinėtoju H. Lopacinskiui, kuris manė, kad sąsają lėmė katalikų Bažnyčia, adventą padariusi naujųjų bažnytinių metų pradžia ribiniu laiku. Tai tinkamiausias magijai laikas.

Visoje Lietuvoje paplitę vedybiniai burtai, atliekami su kanapėmis ir aguonomis. Kanapės – vyriškas augalas. Vyrai jas rovē, iš jų vijo virves, botagus ... Bet kanapių, kaip ir aguonų, paplitimą ateities

nuspėjimo magijoje, ko gero, daugiau lėmė jų narkotizuojantis poveikis. Šio poveikio nepaaiškinamumas vėlgi galėjo būti siejamas su anapusiniu pasauliu. Paplitęs būrimas laužti vyšnių šakelę ir įmerkus stebėti, kada ši pražys. Vyšnios pražydėjimas Kūčių dieną lėmė merginos ištekėjimą dar tais pačiais metais. Rečiau spėjimams naudotos rūtos.

Daug reikšmės skirta šv. Andriejaus nakties sapnams. Kad sapnai pildytųsi, būtinos specialios sąlygos ir priemonės. Pvz.: visą vakarą su niekuo nesikalbėti, sukalbėti rožančių, po galva pasidėti vyriškas kelnes, po lova pasikišti dubenį vandens ir rankšluostį ir t.t.

Ypatinga advento puošmena – *rarotai*. Tai pirmos ankstyvosios šv. Mišios sekmadieniais. Jei einant rarotų prieš patekiant saulei nuraudonuodavo dangus, tikėtasi neramių metų. Lijundra, gausus šerkšnas reiškė taikingus, ramius laikus. Einant į rarotus ar grįžtant iš jų sutiktas vilkas ar bent jau jo pėdsakai – jaunimui ženklas, kad kaime bus atšoktos vestuvės.

Tie, kurie dėl įvairių priežasčių negalėjo nueiti į bažnyčią, likę namuose, ankstyvą šventadienio rytą rinkdavosi į vieną trobą ar klėtį giedoti šventų giesmių. Patys seniausieji suklaupdavo prie savo šventųjų paveikslų karščiau nei bet kada pasimelsti.

Klaipėdos krašto lietuvininkai (evangelikai) dar prieš karą savo gryčias puošdavo adventų vainikais. Jaunimas parnešdavo kuo gražesnių eglisakių ir nupindavo nemažą vainiką, kurį padėdavo ant baltai apdengto stalo. Vainiko viduryje įstatydavo keturias, dažniausiai raudonos spalvos žvakes, kurios vainiko apskritimą dalijo į keturias lygias dalis. Kiekvieną advento savaitę uždegdavo po vieną žvakę. Ketvirtąją žvakę uždegdavo paskutinę savaitę, o nuo jos – Kalėdų eglutės žvakutes.

J.Kudirka rašo, kad savitą atspalvį advento pabaigai suteikdavo kalėdiniai turgūs, vadinami saldaturgiais (Kėdainių, Panevėžio, Rokiškio, Ukmergės, Zarasų r.), ar – saldžiais kermošiais, moterų turgais. Tai paskutiniai metų turgūs. Moterys šiems turgums ruošdavosi iš anksto. Juose parduodavo ir pirkdavo aguonas, kanapes, kviečius, linų sėmenis, pupas, žirnius, cukrų, medų, spanguoles, žalius ir džiovintus obuolius ir t.t. Nuo antrojo mūsų šimtmečio ketvirčio – ir eglutes, iš šiaudų bei spalvoto popieriaus padarytus eglučių papuošalus.

Pavakariais visi lenktyniaudami skuba į namus, manydami, kad su darbais geriau seksis, jei parvyks anksčiau už savo kaimynus.1

Papročiai, tikėjimai, spėjimai rodo, kad liaudies kalendoriuje adventas – mistiškas laikas. Galima manyti, kad senovėje tai buvęs rimties, saulės gesimo laikas ir ūkinių metų pabaiga. Šiuo laikotarpiu ypač svarbūs tampa du poliai: vėlių suaktyvėjimas, mirusiųjų pagerbimas ir jaunimo, ypač merginų, noras nuspėti savo gyvenimišką ateitį.

Kūčios (Gruodžio 24 d.)

Kūčios – viena seniausių lietuvių švenčių, minima pagal Saulės kalendorių. Tai saulės virsmo taškas – saulėgrįža. Kūčios žymi ūkinių metų pabaigą ir žmonijos gelbėtojo – Jėzaus Kristaus gimimą, kurį krikščionys gruodžio 25-ąją pradėjo švęsti IV amžiuje. Kūčios – tai astronominės žiemos pradžia ir saulės sugrįžimo metas. Iš gruodžio 21-osios į 22-ąją Saulės centras pereina per ekliptikos tašką, esantį toliausiai nuo Dangaus pusiaujo, o po trijų dienų bent per milimetrą pailgėja šviesusis paros metas.

Kūčios – Kalėdų išvakarių apeiginė vakarienė. Nuo jos – ir dienos pavadinimas. Kalbininkas K.Būga teigia, kad lietuvių protėviai žodį *kūčia* dar XII a. per slavus yra pasiskolinę iš graikų. Tai liudija tą pačią reikšmę turintys žodžiai – rusų *kutja*, baltarusių *kucia*, graikų *kukia*. Tai patiekalas – įvairių virtų grūdų mišinys su aguonomis ir medumi. Šis patiekalas valgomas (ypač slavų kraštuose) įvairiomis

progomis: per laidotuves, minint mirusiųjų metines, prieš Tris karalius, Naujuosius metus ir pan. Vienas pirmųjų žodžių *kūčia* mininčių lietuviškų šaltinių yra pamokslų rinkinys, vadinamas „Volfenbiutelio Postile“. Jame sakoma, kad lietuviai buria su kūčiomis – žirniais, kviečiais su medum sumaišytais, kad apsigintų nuo velnių ir perkūno.

Yra dar keli Kūčių pavadinimo kilmės variantai. Pavyzdžiui, *kūčia* kildinama iš žodžio *kūtė*, reiškiančio patalpą, kurioje gimė Jėzus Kristus. Kalbininkas E. Frenkelis *kūtė* kildina iš prūsiško žodžio *kūtis* ir sieja su vokiečių žemaičių (viduriečių) *kote* ar *kotte* – „pašiūrė, tvartas“. Pasamprotaujama, kad žodis *kūčia* galėtų būti kilęs iš lenkų kalbos žodžio *kuc* – kuolas. Seniau tą dieną samdiniai baigdavo tarnauti metus, o šeimininkai atminimui į lubų balkį įkaldavo medinį kuolą. Kiek metų ištarnauta, tiek lubose atsirasdavo kuolų...

Kūčių dieną buvo laikomasi sauso pasninko. Dažnas nė aguonos grūdo į burną neįsidėdavo. Mažiausiai pasninko laikėsi žemaičiai, bet ir jie vengė mėsinių patiekalų. Žmonės ne tik pasninkaudavo, bet ir stengėsi susitaikyti, atleisti savo šeimos nariams ir kaimynams. Beveik visoje Lietuvoje būta papročio tą dieną padaryti gerą darbą vargšams. Dažnas nunešdavo jiems maisto, pasikviesdavo vakarienės. Iki vakaro stengėsi atiduoti visas skolas.

Kalėdų išvakarėse galiojo daugybė draudimų. Tą dieną negalima dirbti nieko, kas susiję su sukimo veiksmu (tarkim, vyti virvių), nes avys kvaituliu suksis. Negalima siūti, nes gyvuliai sunkiai ves; verpti – viesulas stogą nuneš; malti, malkų skaldyti, kulti – tikėta, kad triukšmingi darbai sukels ateinančios vasaros audras, kurios pakenks pasėliams, gyvuliams, trobesiams ir žmonėms. Gyvenamojoje troboje negalėjai palikti nesuverpto kuodelio, nes į jį gali prispjaudyti laumės, įsivelti piktosios dvasios. Vengta leisti į ilgas keliones, nes bijota susitikti su besiblaškančiomis mirusiųjų dvasiomis. Tą dieną stengtasi neskolinti, kad netektų skolintis visus metus. Moterys, beje, retai išvengdavo skolų, bet šios dažniausiai buvo susijusios su Kūčių vakarienės ruoša. Kaimynas kaimyno irgi nelankydavo. Ateidavo tik su reikalu. Jei į svetimą gryčią užeidavo moteris, buvo geras ženklas – avys atsives avyčių. Zanavykai sakydavo, kad vyrui užėjus gyvuliai ves tik vyriškos lyties palikuonis. Žmogaus apsilankymas Kūčių dieną sietas ir su geru bičių spiečiumi.

Svarbesnių darbų Kūčių dieną irgi nepradėdavo. Vyrų pareiga – parūpinti malkų, gyvuliams pašaro, aptvarkyti kiemą, iškūrenti pirtį. Tą dieną labiau nei įprasta pasirūpindavo gyvuliais, paukščiais – geriau, sočiau juos pašerdavo, palesindavo, uždarę tvartą, dar ir peržegno davo. Moterų rūpestis – sutvarkyti pirką, paruošti šventoms valgius.

Pasak J. Kudirkos, Kūčių dieną krosnį kurdavo du kartus: iš ryto ir po pietų. Daugėlišio apyl. krosnyje likusius po dienos kūrenimo pelenus su anglių likučiais sužerdavo į sėtuvę ir eidavo sėti lauko, kad kitais metais jis būtų derlingas. Kaltinėnų apyl. Rūtelių k. Kūčių vakare į krosnį įdėdavo išdžiūvusią beržinę pintį. Ji ilgai dega ir kartais Kalėdų rytą teberandama nesudegusi. Tai daroma, kad kiekvienuose namuose būtų Kalėdų šventos ugnies. 1

Vienas iš svarbiausių šventos vakarienės patiekalų buvo miltinės tešlos gumuliukai. Jie buvo kepami ne tik iš kvietinių, bet ir iš ruginių, grikinių miltų. Vieni juos vadino *kūčiukais*, kiti *bandukėmis*, *bambolikais*, *galkutėmis*, *kleckučiais*, *parpaliukais*, *prėskučiais*, *šližikais*. Dar ir šiais laikais ant Kūčių stalo dedamos tešlinės antelės. Tai sotaus pavasario simbolis. Antelė daroma iš tiesiu mazgu sumegztos tešlos volelio, kurio kilpa – tai sparneliai, apatinis volelio galas – uodegėlė, o ilgesnis viršutinis – kaklas su galvele, padabinta suspaustu snapeliu ir spanguolių akelėmis. Sparnelius kai kas pabarsto aguonomis ar peiliu išraižo plunksnas, vietoj akių – džiovintos mėlynės ar ievos uogos.

Kūčioms dar kepdavo tešlinius gaidžiukus, viščiukus, paukščiukus, kuriuos vadino viščiukais, kiškučius. Tai kadaise valgytų ritualinių valgių, jau virtusių vaikų žaislais, atminimas.

Ir dar vienas būtinas apeiginis patiekalas – kisielius. Raudonas – dažniausiai spanguolinis. Bet svarbiausias yra baltas avižinis. Įdomūs jo virimo papročiai. Suvalkijoje moterys liepdavo vaikams bėgti apie stubą, kad kisielius geriau ir greičiau stingtų. Žinoma keletas iki šių laikų išlikusių kisieliaus stingdymo dainelių. Pavyzdžiui: “Apie stubą lėkiau, / Kisielių stingdinau, / Stink, stink, kisieliau, / Bėk, bėk, Motiejau.” (*Sintautai*).

Vištyčio apyl. vaikai bėgo šokinėdami ir dainuodami: “Mūs kisielius tirštyn, tirštyn, kaimynų skystyn, skystyn“.¹

Svarbus darbas – pagaminti miešimą (dzūkai dar kartais jį vadina meškos pienu). Vyrai terlėje su grūstuvu gerai sugrūda aguonas. Moterims belieka užpilti virintu vandeniu ir, pridėjus medaus arba cukraus, išmaišyti. Miešimu užpilami kūčiukai.

Žemaičiai Kūčioms iki šių dienų verda cibulynę (sriubalynę, sriūbalas, rasalynę). Silkė arba silkės galvos dedamos ant žarijų arba suvyniotos į popierių tik apkasamos karštais pelenais. Kai iškepa, sutrinama su svogūnais, raugintais burokais, praskiedžiama virintu vandeniu, įdedama pipirų, acto. Valgoma su bulvėmis.

Šiaurės Lietuvoje populiarus buvęs pasninko patiekalas žilginis. Grūstuvėje sugrūstos kanapių sėklos užpilamos vandeniu, gerai išmaišoma ir dedama ant ugnies. Užvirus įdedama svogūno, druskos ir vėl maišoma. Į kisielių panaši masė valgoma su šutintomis bulvėmis.

Retas aukštaitis Kūčių vakarą apsieina be šutintų kviečių, kuriuos maišo su medumi, be barščių su “auselėmis“ (tai grybais įdaryti virtinukai burokėlių nuovire). Būtinai žuvies patiekalai. Ant stalo dažniausiai būdavo 12 arba 9, 13 patiekalų. Skaičius *dvylika* aiškinamas 12 Kristaus apaštalų buvimu arba tuo, kad metai turi 12 mėnesių ir kiekvienam jų skirta po atskirą patiekalą.

Baigus gaminti maistą buvo būtina švariai iššluoti gryčią, persirengti švariais drabužiais. Aslą šeimininkė pabarstydavo kadagiais, šeimininkas atnešdavo ant stalo padėti šieno. Dzūkai kartais į tokį šieną įkišdavo ir džiovintų mėtų, kad gardžiau kvepėtų, geras namų dvasias priviliotų. Pasitaikydavo, kad šeimininkas paruoštą stalą su šluotele iš rugių varpų pašventindavo Velykų vandeniu. Kupiškio apylinkėse merginos virš šventinio stalo pakabindavo gėlytėmis išpuoštus šiaudelių sodus su iš šiaudų ar iš kiaušinio kevalo padarytais paukšteliais. P.Dundulienė rašo, kad per Kūčias pagal archainę tradiciją virš stalo pakabindavo paukštį (kartais du, tris ir daugiau), padirbtą iš medžio, šiaudų, kiaušinio lukšto arba iš šiaudų suvarstyta saulutę, apkabinėtą paukščiais. Manoma, kad šis paprotys susijęs su vėlės inkarnacijos į paukščius vaizdiniais. Paukščius kabindavo, tikėdami, kad per šventes į namus sugrįžtančios mirusiųjų vėlės ir įsikuriančios tuose paukščiuose. Dzūkijoje virš stalo kabodavo ir iš šiaudų suvarstytos žvaigždės.“²

Pastalėn daug kur būdavo pametamas rugių pėdas ir pavalkai.

Taip pasitvarkius, ant stalo dedami valgiai ir tiek šaukštų, kiek namuose yra šeimos narių.

Prie Kūčių stalo paprastai renkamasi patekėjus Vakarinei žvaigždei. Pagal seną tradiciją prie bendros Kūčių vakarienės stalo būtinai susėsdavo visi šeimos nariai, tikėdami, kad tai padės sustiprinti šeimos santarvę. Ilgą laiką tikėta, kad Kūčių vakariene pavaišintas svetimas žmogus irgi neša namams laimę. Elgetos Kūčių dieną retai po namus vaikščiodavo, bet jeigu užklysdavo, kaip garbingas svečias būdavo sodinamas už Kūčių stalo. Vienių kaimynų irgi tą vakarą nepalikdavo vienu. Daugelyje Lietuvos vietovių pačioje garbingiausioje vietoje dėdavo tuščią lėkštutę atsitiktinai užklydusiam žmogui. Vidurio Lietuvoje vyravo nuomonė, kad prie Kūčių stalo turi būti porinis žmonių skaičius, todėl kviesdavosi kaimynus.

Ilgai tikėta, kad apeiginėje Kūčių vakarieneje dalyvauja ir mirusiųjų vėlės. Todėl visoje Lietuvoje žinomas paprotys: jei šeimoje neseniai mirė žmogus, toje vietoje, kur jis sėdėdavo, padėti lėkštutę su gabalėliu kalėdaičio (plotkelės), eglės ar rūtos šakelę arba apverstą šaukštą, stiklinę su gėrimu. Vėlesnis paprotys – uždegti grabnyčią ar padėti nedidelį kryželį. Visa tai – mirusiojo šeimos nario atminimui. Mūsų protėviai per Kūčias vaišino ir tas vėles, kurios, neturėdamos artimųjų, niekieno nevaišinamos, slankiojo apie namus. Su tuo atminimu siejamas ir paprotys Kūčių vakare ant lango statyti kisielių ir jį kabinant šaukštu, drabstyti pro langą. Kaip teigia P.Dundulienė, dar XX a. ant Kūčių stalo po vakarienės dedama mėsos ir šaltienos, kad mirusieji turėtų ką valgyti. Rytprūsiose vėlėms dėdavo ant stalo žąsį, Vidugirių kaime padėdavo po stalu duonos ir druskos. Biržų apskrityje prie krosnies padėdavo “garstyčninkų“. Kad vėlėms būtų šviesiau, uždegdavo žvakes. Varėnos apylinkėse dažniausiai per petį į kertę prie lango nuliedavo aguonpienio. Tuo tikslu Pietryčių Lietuvoje ir mūsų laikais stalas nenukraustomas.¹

Į namus atsilankančios mirusiųjų vėlės buvo ne tik pamaitinamos, bet ir sušildomos. Tuo tikslu per Kūčias kūreno ugnį, degino šiaudų kūlius ar kaladę, kurią buvo pervilkę kaimo gatve. Kad vėlės turėtų kur pasišildyti, židinin dėjo ilgai degančią beržinę pintį. Kūčių ugnies pelenai laikyti nepaprastais. Papilio apylinkėse tuos pelenus surinkdavo ir laikydavo, o vasarą jais apibarstydavo kopūstus, kad kirmėlės neėstų. Tilžės apylinkėse žiburys turėjo degti per visą Kūčių naktį.

A.Vyšniauskaitė rašo, kad prieš pradėdami valgyti tėvas ar senolis, išėję į lauką, pakviesdavo protėvių vėles, šaltį, vėją, bites. Prieš vakarienę sodo obelis aprišdavo šiaudais, per kuriuos buvo nukošti kūčiai virti žirniai, pastuksendavo į bičių avilį, šalia padėję saldžiausio kūčios miešimo. Šitaip, matyt, senovėje stengtasi įgyti gamtos jėgų bei mirusiųjų palankumą, su visais susitaikyti.²

XIX a. pabaigoje Kūčių vakarienės sudėtinė dalis buvo valgio nešimas apie trobą. “Merkiniečiai pirm valgant Kūčių vakarienę, paima ir atideda po vieną šaukštą visų valgių į bliūdėlį. Paskui tą mišinį tris kartus apneša aplink visas trobas ir juomi pavaišina visus savo gyvulius. Tai esą daroma, kad gyvuliai būtų sveiki ir neitų iš namų“, – rašė B.Buračas.³

Pietryčių Lietuvoje kepdavo duoną, vadinamą Kūčių kepalu. Ją šeimininkas apnešdavo aplink pirkią ir tik tada dėdavo ant šventinio stalo. Apie Kaišiadoris šeimininkas tris kartus apnešdavo aplink namą įvairių Kūčių patiekalų prikrautą kraitelę. Kitur panašiai nešiojo paplotėlius. Apie Švenčionėlius taip nešiojo kleckus.

“Kupiškio krašte prieš valgant vakarienę kiekvienų namų šeimininkas apsirėdo kokiais nors apeiginiais rūbais, kaip koks senovės vaidyla. Apsivelka ilgus baltus trinyčius (juos seniau kiekvienas turėdavo), susijuosia juoda juosta, kokių paprastai niekuomet nedėvi, ant galvos užsideda specialiai padarytą juodą kepurę. Paima nuo stalo kalėdaičius su lėkšte, išeina kieman ir iškilmingai juos neša apie gryčią. Triskart apnešęs aplink gryčią, prieina prie lango ir beldžia. Tuomet gryčios viduje esantieji klausia jį:

– *Kas ti aina?*

Plotkelių nešėjas, už lango stovėdamas, atsako:

– *Ponas Dievas!*

– *Kų ti neša?*

– *Geras dienas!*

– *Kas gi yra tos geros dienos?*

– *Šventos Kūčios!*

– *O kas tos Kūčios?*

– *Dievo pyragas!*

- *O kas jų valgys?*
– *Geri žmonas, prostiems neduos!*

Po šių apeigų kalėdaičių nešėjas kviečiamas vidun. Įėjęs gryčion, vėl padeda kalėdaičius ant stalo. Šeimininkas palaimina, linkėdamas gerų metų. Paskui paėmęs vieną kalėdaitį, jį sulaužo ir dalija visai šeimai. Po kalėdaičių valgo vakarienę¹.

Taigi Kūčių vakarienę pradėdavo (ir dabar pradeda) lauždami kalėdaitį (plotkele), t.y. iš kvietinių miltų bei vandens tyrelės specialioje formoje iškeptą ir bažnyčioje pašventintą paplotėlį. Tai šeimos santarvės, duonos simbolis. Kalėdaičio dalijimo paprotį išsamiai aprašo J.Kudirka: “Kalėdaičius prie stalo išdalindavo vyriausias šeimoje žmogus, dažniausiai tėvas, o kai jo nebūdavo – motina. Visiems, esantiems prie stalo, saviems ir samdytiems, buvo skiriama vienoda dalis. Dalijantis atsistodavo, kartais prieš dalijant kalėdaitį pabučiuodavo. Suvalkijoje kiekvienam tekdavo po visą kalėdaitį, kitur – dažniausiai po dalį. Aviliuose tėvas su motina persilauždavo kalėdaitį ir nuo savo pusių duodavo atsilaužti po gabalėlį vaikams. Aukštaitijoje tėvas savo kalėdaičio pirmiausia duoda atsilaužti motinai, paskui pats atsilaužia ir tada duoda kitiems – pagal amžių. Paskui dalina motina, toliau visi kiti – taip pat pagal amžių. Radviliškio, Tauragės, Šilalės rajonuose savo kalėdaičio tėvas kitiems pats atlauždavo. Šilalės r. didesniems vaikams duodavo po didesnę kalėdaičio gabalėlį, mažesniems – mažesnę. Kitur, gerbdami kalėdaitį, vaikams nepriėjusiems Šv. Komunijos jo nedavė į rankas, o dėdavo tiesiai į burnytę. Pagal kalėdaičio gabalėlio dydį, raštą sprendžia apie kitus metus: kuriam atlaužta didesnis gabalėlis, tas bus dalingesnis, kam kryžius – vargas ir pan.²

Per Kūčių vakarienę būtina paragauti visų patiekalų, kad ateinantieji metai būtų sotūs ir turtingi. Tačiau visų patiekalų nors po truputį buvę būtina palikti, tikint, kad naktį kūčiavoti renkasi mirusių šeimos narių vėlės. Ryte buvo žiūrima, ar ant stalo nėra atvirtusio šaukšto. Tai ženklas, kad atėjusios vėlės nulėmė vieno iš šeimos nario likimą: atvirtęs šaukštas reiškė greitą mirtį.

Apeiginių patiekalų likučiai ankstų Kalėdų rytmetį padalijami gyvuliams. Žmonės tikėjo, kad Kūčių – Kalėdų naktį gyvuliai kalba žmogaus balsu, kad vidurnaktį vanduo šuliniuose vienam akimirksniui virsta vynu. Ilgiausią metų naktį, kai traukiasi tamsa ir ateina šviesa, žmogus bene aktyviausiai išnaudojo savo ūkio gerovei ar nelaimėms nuspėti: pešdavo šieną iš po staltiesės, traukdavo šiaudą iš tvarto stogo, stebėdavo gamtos reiškinius (žvaigždes, kritulius, vėją).

Daug Kūčių magijos veikslių siejasi su merginų ir vaikinų ateities svajonėmis: ar tais metais ves, ištekės. Visoje Lietuvoje paplitę burtai pasitelkiant parankiausias, buitiškiausias priemones: glėbiais tvorą matuoti, malkas skaičiuoti, batą sviesti per galvą durų link, žvakę, alavą į vandenį lašinti, šunų klausytis.

Labai pranašiški šios nakties sapnai. Stebuklingą naktį pranašiškus sapnus gali “iššaukti“ vanduo, vyriškas drabužis, plaukas, Kūčių valgių likučiai ir pan.

Buvo žinoma ir kita, bauginanti burtų rūšis, nes buriama vienuoj, stengiantis iškvieti dvasias, kad atskleistų trokštamą paslaptį. Tokie burtai pavojingi net gyvybei. Jie atliekami seklyčioje, ant aukšto, jaujoje, pirtyje, priemenėje. Šiuose burtuose labai svarbūs pirmapradės būties ženklai – ugnis ir vanduo, nuogumas.

III tūkstantmetyje prieš Kristų išrastas veidrodis XIII a. pasiekė Lietuvą ir paplito ilgiausios nakties burtuose. Jo savybė – atspindėti; dažnai užuot įspėjęs džiaugsmingą ateitį, jis lemdavo mirtį.

Kūčių vakaras dėl gausybės archaiškų papročių, lemiančių žmonių tarpusavio santykių darną, pagarbą mirusiems, ūkio gerovę, vedybas, buitį, įgavo ypatingai svarbaus, laukiamo švento, stebuklingo vakaro ir nakties statusą.

Kalėdos (Gruodžio 25 d.)

Tai prosenovinė šventė. Jos pavadinimas žinomas daugeliui tautų (romėnams, graikams, slavams ir kt.). Lietuvoje žodis *kalėdos* randamas XVI–XVII a. raštuose. Šios šventės pavadinimu dar 1823 metais susidomėjo D.Poška, o 1913 m. – kalbininkas K. Būga, šį pavadinimą kildindami iš romėnų šventės *Calendae*.

Pradinė žodžių *kalendorius* ir *Kalėdos* (lot. *Calendarium* ir *Calendae*) reikšmė gimininga.

Calendarium vadinta skolų knyga, o *Calendae* reiškė kiekvieno mėnesio, kai mokamos tos skolos, pirmą dieną. Ilgainiui *Calendae* arba *Kalenda* imta vadinti pirmąją Naujųjų metų dieną.

Yra ir kitokių šios šventės pavadinimų aiškinimų. S.Solovjovas žodį *koliada* skirsto į *kolo* – *ratas* ir *Lada*, kurią laiko slavų pavasario deive. S.Daukantas šventės pavadinimą aiškino atsiradus nuo *kuolo*, kurį seniau kaimiečiai kaldavo į sieną praėjusiems metams pažymėti. N.Laurinkienės nuomone, šventės pavadinimas susijęs su apeiginės medžio *kaladės* valkiuojimu. A.Patackas aiškina, kad šventės lietuviškas pavadinimas sietinas su žodžiu *kalėti*, nes žiemą žemė tarsi kalį, šalčio sukaustyta. Įsigalėjus krikščionybei, Kalėdos pagal civilinį Romos kalendorių švenčiamos kaip Jėzaus Kristaus gimimo diena.

Romos imperijoje įsitvirtinus persų šviesos deivės Mitros kultui, 274 m. imperatorius Aurelijus įsakė visoje imperijoje švęsti *Sol invictus* (“Nenugalėtosios saulės”), t.y. saulės gražos šventę. Kadangi ši šventė buvo laikoma ir Naujųjų metų pradžia, lotyniškai ji vadinta *Festum Calendarum* (Kalėdų šventė). Bažnyčia šią šventę paskelbė Kristaus gimimo švente, remdamasi Biblija. Senajame Testamente žydų pranašas Malachijas būsimąjį tautos ir žmonijos išgelbėtoją – mesiją vadina “teisybės saule”. Evangelijoje dažnai kalbama apie Kristų kaip apie “šviesą iš aukštybių”. Taigi Kalėdas nesunku buvo paskelbti “tikrosios šviesos” gimimo švente. Popiežius Leonas Didysis (440–461 m.) įspėjo Romos tikinčiuosius, kad jie Kristaus nesumaišytų su natūraliąja, gamtine saule.

Gruodžio 25-oji Kristaus gimimo švente visuotinai pripažinta tik VII a. Nors Kristaus gimimo šventė bažnytinėje liturgijoje vadinama *Natalis Domini*, liaudyje išliko senasis vardas – *Calendae*.

Kalėdos lietuvių liaudies kalendoriuje – sena žemdirbių šventė, turinti daug bendrų bruožų su kitų indoeuropietišku tautų apeigomis. Jose atliekami magiški veiksmai, lemiantys naują derlių, vaikščiojama iš namų į namus, linksminamasi...

Rašytiniai šaltiniai mini lietuvių apeiginį kiaulienos valgymą per šventes bei pradedant žemdirbystės darbus ir paprotį derliaus dievams aukoti kiaules bei paršelius. Lietuvoje gan paplitęs paprotys prieš Kalėdas skersti kiaulę. Paskerstos kiaulės galva, papuošta žalumynais, tarp kalėdinių patiekalų užėmė svarbiausią vietą. Žemaitijoje ant Kalėdų stalo buvo statomas šiupinys su viduryje dubenio kyšančia kiaulės uodega. Štai koks šiupinys buvęs Švėkšnos apylinkėse: “Kalėdų valgis – tai šiupinys su kiaulės uodega (...). Į didelį puodą pridedama visokių kruopų, kokių tik yra namuose, miltų, žirnių, pupų ir kt. Na, ir kiaulės uodega su geru lašinių gabalu prie jos. Dar pridedama daugiau mėsos gabalų – pagal valgytojų skaičių. Ilgai verda toji riebi košė, nors žirniai, pupos būna išmirkyti. Ant stalo šiupinys dedamas dideliame dubenyje, skardiniame ar moliniame, o per visą dubenį išstempiama paviršiuje kiaulės uodega. Parvykę iš bažnyčios visi sėda prie stalo, valgo šiupinį, o paskui eina pamiegoti už nepramiegotą laiką.”¹

Senosios kalėdinės apeigos – tai apeiginė ugnis, blukvilkių vaikštytės. XIX a. pradžios autoriai J.Pabrėža, S.Daukantas liudija, kad per Kalėdas vyrų grupė, vadinamieji blukvilčiai, giedodami senovines giesmes ir mušdami medinius tabalus*, drauge iš trobos į trobą vilkdami kaladę – bluką, sveikindavo šeimininkus, linkėdavo jiems gerų ateinančių metų ir kitų gėrybių ir būdavo jų vaišinami. S.Daukantas pabrėžia, kad blukas paskui būdavo išvelkamas už kaimo ir sudeginamas. Tai rodo, kad senovėje Kalėdų papročiuose ugnis turėjusi apeiginio šventumo prasmę.

Kalėdos švenčiamos tris, seniau – net keturias dienas. Pirmą Kalėdų dieną žmonės būdavo rimtai nusiteikę, niekur neidavo ir nieko nedirbdavo, bet burdavo ateinančių metų derlių bei orą. Jei Kalėdų diena šalta, tikėtasi Velykų su sniegu ir vėlyvo pavasario. Jei Kalėdų dieną snigo – ateinančiais metais bus daug dirvinių pelių, kurios pakenks javams. Jei Kalėdų pirmą dieną pasirodė saulė, metai bus derlingi. Kalėdinės pusnys pranašavo gerą vasarojaus derlių. Kad didžiosios šventės pirmoji diena – šeimos ir poilsio, rodo Rokiškio krašte dar XX a. pradžioje buvęs paprotys kaimynų neišsileisti į vidų. Tiesiog užsklėsdavo duris iš vidaus. Už durų svečias belsdavosi, o viduje esantys klausdavo, kuo vardu Bernelis. Svečias turėdavo atsakyti, giedodamas kokią nors kalėdinę giesmę. Jeigu nesusiprasdavo to padaryti, tai kartais ir visai jo neišsileisdavo.¹

Didelė magiška jėga buvo priskiriama kalėdiniais sveikinimams bei linkėjimams. Jų žodžiams teikiama ypatinga galia. Linkėjimai įtakingesni, jei persirengiama nepažįstamais žmonėmis, gyvūnais ir mitinėmis būtybėmis. Tų papročių atskirų elementų, netekusių sakralinės prasmės, kai kur išliko dar XX a. pradžioje. Įdomiausias iš jų – vaikščioti pakiemiais persirengusiam daduliu, Kalėdų seniu ir linkėti gero derliaus. “Pilviškių k., Kurklių apyl., Anykščių r. žmogus apsirengdavo išvirškščiais kailiniais, susijuosdavo rankšluosčiu, prisilipdydavo linų barzdą, ant nugaros prisitaisydavo kuprą, paimdavo krepšį, lazda ir eidavo iš vieno namo į kitą. Atėjęs pabelsdavo lazda į duris. Viduj esantys klausdavo: “Kas čia?” Senis atsakydavo: “Aš – Kalėda, atėjau iš ano krašto, kur miltų kalnai, medaus upės, alaus ežerai, saldinais lyja, barankomis sninga, nešu skarbų* pilną terbą*, laimę, derlių ir kitokią labą. Prašau dureles atidaryti ir į aną kraštą nevaryti. Kalėdų senis merginoms siūlė “prausylų”* ir baltų “bielynų”*², kad jos būtų gražios. Paskui jis sėmė saują visokių grūdų ir bėrė krikštasuolėn. Tai auka namų dievybėms bei sėjos imitacija. Po to sveikino, linkėjo, giedojo giesmes, juokavo su vaikais, šoko su jais ir dalino riešutus. Šeimininkai jį vaišino.

Kalėdų senis, arba Kalėda, liaudies dainose vaizduojamas atvažiuojantis iš tolimos šalies per aukštus kalnus, per žemus klonius su šyvais žirgais, nauju važeliu, auksiniais, geležiniais arba moliniais ratais, diržų ar šilko botagais, margais čebatais*, atvežantis lašinių paltis, dešrų kartis, riešutų maišelius, merginoms aukso kupkus*, sidabro žiedus, o bernams “černylų”*.²

A.Vaicekausko nuomone, senio Kalėdos populiarumui pamatą padėjo keli B.Buračo ir A.Mažiulio straipsniai, paskelbti prieškarinio Lietuvos spaudoje. Ši informacija ir po šiai dienai peni tiek mokslininkų aiškinimus (interpretacijas), tiek diletantų svarstymus. Iš turimos informacijos (tiek prieškarinio, tiek šių dienų) matyti, kad senio Kalėdos personažas kalėdinių papročių kontekste turėjo kelias funkcijas. Aukštaičiams senis Kalėda neretai būdavo susijęs su papročiu “bliauti avinėliais“, kai vaikai po kaimynų langais mėgdžiodavo avelių bliovimą, tikint, kad tuose namuose tai lems geresnį avelių prieauglį. Šiuo atveju senis Kalėda vesdavo iš kiemo į kiemą įsikibusių vaikų virtinę. Tačiau daug dažniau (ir visoje Lietuvoje) šį veiksmą vaikai atlikdavo be senio Kalėdos. Lygiai taip vaikai ir jaunimas būdavo atvedami į vakarėlį. Toks vedžiojimas vadinamas “Tarmasa“, “Varmasa“, “Švykšto varymas“. Kitais atvejais senis Kalėda (kartais su vaikais, bet dažniau vienas) aplankydavo kaimo sodybas, kur išsakydavo jau minėtas tam tikras žodines formules, turėjusias atnešti namiškiams ūkio sėkmę ir asmeninę laimę. Vėlyvoje tradicijoje (XX a. 3–4 dešimtmetį) seniu Kalėda apsirengęs kaimynas vaikams atnešdavo dovanų. Ši papročio forma aptinkama ne tik Aukštaitijoje, bet ir dalyje Užnemunės (Lazdijų r.). Taigi senis Kalėda – individualiai veikiantis atropomorfinės išvaizdos

personažas, menkai tesiskiriantis nuo Šiaurės Aukštaitijoje žinomų kalėdinio laikotarpio čigonautojų ar Suvalkijoje – šyvio vedžiotųjų.¹

Yra buvę ir visai kitokių Kalėdų senelių. Įdomų pasakojimą yra užrašęs J.Kudirka. “Jeigu būdavo atodėkis, vaikai būtinai lipdė Kalėdų senį (diedą, bočių, senį besmegenį). Dažniausiai tai darydavo antrą dieną, rečiau – pirmosios Kalėdų dienos vakare, o Marijampolės apylinkėse – ir prieš šventes. Dzūkų Kalėdų senelį J.Mickevičienė (1920) savo prisiminimuose taip pavaizdavo: “Akis įstatydavome ir morką įkišdavome, anglių sagas darydavome, puodą ant galvos uždėdavome ir šluotą į rankas įkišdavome. O, kiek būdavo džiaugsmo, ir stengėmės statyti prieš langus, kad matytų suaugę, o ir mes žiūrėdavome patys parėję. Žaisdavome prie jo ir su rogutėmis vežiojome vieni kitus aplink jį, ir įvairiai žaisdavome, sveikindavome Kalėdų senelį atseit, o kartais dar pririšdavome kokią kuokštelį nekultų grūdų su šiaudais. Kartais mums duodavo ir pėdelį javų pririšti kur prie tvoros statinio, o tada jau buvo paukščiams ir mums džiaugsmo, kai atskrisdavo jie puotauti. “Alovės apylinkėse Kalėdų senelis nuo senio besmegenio skyrėsi tuo, kad buvo su linų plaukais, ūsais, per liemenį sujuostas virve.”²

Šiaurės rytų Lietuvoje būta jaunimo papročio Kalėdų laikotarpiu “čigonauti”. Išsivertę kailinius, apsisupę paklodėmis, vyrai, persirengę moterimis, moterys – vyrais, išsisuodinę veidus, pasidarę iš kailio, linų pakulų ar popieriaus kaukes, išsidrožę iš medžio pypkes eidavo per kaimus. “Čigonai” su savimi vesdavosi vaikus. Kartais “čigonų” grupę lydėdavo “meškos”, “ožio” kaukės. Atėję derėdavo arklius, burdavo ateitį, prašėsi apdovanojami, pavaišinami.

Daugelyje Rytų Aukštaitijos vietų vaikinai vaikščiojo apsitaisę jau minėtu Kalėdų daduliu. “Apvelka vyrą išverstais kailiniais. Ant nugaros uždeda sėtuvę, o ant sėtuvės – pagalvį. Kiti vyrai jį veda į vakaruškas. Priėję prie durų, klausia: “Ar galima?”. Šeimininkė atsako: “Galima.” Visi sueina į vidų. Dadulis lenda prie mergaičių, o jos nori jam numesti nuo nugaros pagalvį. Jis su lazda ginasi. Žaidimas baigiasi tada, kai nuo nugaros numeta pagalvį.”

Rytų Lietuvoje ilgą laiką buvo populiariu “vedžioti švykštą”. B.Buračas šį paprotį taip aprašo: “Eina kerdžius kaimo gatve ilga lazda pasiramsčiuodamas ir šaukia: “Pridurk švykštą, pridurk švykštą!” Tuojau išbėga iš kurios nors trobos vaikučiai ir kimba iš užpakalio į kerdžiaus kailinius. Taip susidaro ilga vilkstinė, kuri užėjusi į kiekvieną pakelės trobelę, kaip išmanydama linksmina mažus vaikučius, negalinčius “švykšto varyti”. Išeidamas kerdžius mažiukus apdovanoja riešutais, menkomis dovanėlėmis. Taip apeina visą kaimą, linksmindami ir juokindami mažuosius.”³

Žemaitijoje kalėdotųjų grupės buvo vadinamos bernelių vaikštynėmis. J.Ruzgytė Tauragės apskrities persirengėlius bernelius taip aprašo: “Raudonomis kelnėmis, švarkus atbulai apsilvilkę, kepures nusukę į užpakalį, su ilgomis kartimis rankose. Eina pliauškėdami botagais, skambina skambučiais, tarškina. Ilgai derasi prie lango su šeimininkais, kad juos įleistų. Įėję gieda “Sveikas, Jėzau, mažiausias”, sveikina su Naujais metais. Pavaišinami.”¹

Suvalkijoje kalėdiniu laikotarpiu populiariūs buvo “šyvio šokdintojai”. Grupę sudarydavo “šyvis”, “čigonas” su “čigone”, “meška”, “jautis”, “gervė”, du trys ar keturi “kazokai”, muzikantas ir grupės vadovas – “paklausikas”. Šis drauge buvo ir “kasininkas”. Kartais dar prisidėdavo “šluočius”, šluota šlavęs šyviui kelią, bei “velnias”. Atėję prie trobos durų, atsiklausdavo, ar galima “šyvi” pašokdinti. Gavę šeimininko sutikimą, šokdavo kieme ar troboje. Čia visa ko prašinėdavo “čigonai” ar grupėje buvęs “žydas kromelninkas”. “Šyvis” (persirengęs vaikinys) turėjo parodyti savo mitrumą – iš vietos peršokti per suolą; tada jis ir jo palydovai būdavo vaišinami. Šis paprotys galėjo ateiti iš Šiaurės Vokietijos, kur jis buvo plačiai paplitęs.

Dar XX a. pirmaisiais dešimtmečiais Lietuvoje tebebuvo praktikuojamas senovinio kalėdojimo – persirengėlių vaikščiojimo sveikinti su švente paprotys, kartu renkant už sveikinimus dovanas. Tikima, kad linkėjimai gali išsipildyti už juos atsidėkojus. Dažniausiai atsidėkojama valgomais dalykais. Kalėdotojų sveikintojų vaikštynės užsitęsavo iki Trijų karalių.

Trečioji, o kai kuriose Lietuvos vietovėse ketvirtoji, Kalėdų diena vadinama Ledų diena. Šią dieną vengta didesnių darbų, nes tikėta, kad tokie darbai, kaip kūlimas, malimas, malkų kapojimas, pavasarį prišauks ledus ir javus niokojančias audras. Ledų dieną senesni žmonės meldėsi už būsimo derliaus sėkmę. Jaunimas paskutinę šventės dieną mėgdavo svečiuotis vieni pas kitus.

Su Kalėdomis susijęs paprotys puošti eglutę. Gerbti medį – senas paprotys. Medis mūsų protėviui buvo labai reikalingas: iš jo gaminosi darbo įrankius, po juo galima pasislėpti nuo lietaus, vėjo, dažno medžio vaisiai tinkami maistui. Medis dega. Ugnis reikalinga žmogui jo kasdienėje buityje. Amžinai žali medžiai žmogui kėlė dar didesnę nuostabą ir pagarbą. Todėl, pavyzdžiui, germanai nuo neatmenamų laikų garbino eglę, o kai kurie pietiečiai – mirtą. Ilgainiui amžinai žaliuojančius medžius imta laikyti gyvybingumo, vaisingumo ženklais, apsisaugojimo nuo blogųjų dvasių priemonėmis. Kai kurie tyrinėtojai mano, kad žaliomis šakelėmis prieš Naujuosius metus dar senovėje būstus puošdavę graikai ir romėnai. Manoma, kad darbartinės naujmetinės eglutės tėvynė – Vokietija. Čia 1611 m. pirmąkart ją papuošusi grafiene Brieg. Iš Vokietijos eglutės puošimo paprotys paplito Anglijoje, anglosaksų kraštuose, Prancūzijoje ir Šiaurės Italijoje. XVIII a. eglutė jau žinoma visoje Europoje. Po Kalėdų eglute pradėtos dėti ir dovanėlės vaikams. Rusijoje kalėdinė eglutė XIX a. pirmojoje pusėje pasirodė miestuose, kuriuose gyveno vokiečių.

Į Lietuvą paprotys atėjo šio šimtmečio pradžioje. Pirmiausia jis paplito dvaruose, mokyklose, bažnyčiose (bažnyčia aiškina, kad eglutė ženklina Kristų, o jos amžinas žaliavimas – amžinojo gyvenimo viltį). Paprotys puošti Kalėdų eglutę itin paplito šio amžiaus ketvirtąjį dešimtmetį. Štai vienas J.Kudirkos aprašytas eglutės puošimo būdų Avilių apylinkėse: “Čia eglutė atsirado 1916 m., nuo tų vokiečių. Eglutę pakabindavo ant kablio ties Kūčių stalu. Eglutės apačioje pritvirtindavo iš kūlio šiaudų suvertą ir visokiais kvadratais išlankstyta “eglutę“, panašią į vestuvinį “sodą“, tik daug mažesnę. Prikabindavo saldinių, raudonų laukinių obuoliukų, uždegdavo žvakutes. Antazavėje eglutės vietoje kabindavo šiaudinį sietyną. Tokiu sietynu per Kalėdas lubos buvo puošiamos ir Ukmergės rajone.“ Spartus eglutės “pritapimas“ Lietuvoje suprantamas, nes aptinkama užrašymų buvus papročio Kūčių dieną kabinti rugių pėda, o Mažojoje Lietuvoje Kalėdoms ant durų pritaisydavo eglių šakelių.¹

Tarpukalėdis (Gruodžio 25 – sausio 6 d.)

Laikas tarp Kalėdų ir Trijų karalių vadinamas *tarpukalėdžiu, tarpušvenčiu, vaišėmis*. Šio laikotarpio dienos buvo pusiau šventės, o vakarai – šventvakariai. Žemaitijoje šis laikas vadinamas *bernelių* laikotarpiu. Mažosios Lietuvos laukininkai laiką nuo Kalėdų iki Naujų metų vadino *atšventėmis*.

Tarpukalėdžio dienomis jaunimas, susirinkęs į vienus namus, dainuodavo, rengdavo vakaruškas, išsidūkdavo už visus metus. Ypač linksmi šį laiką leisdavo aukštaičiai: “Per abi savaiti ant stalo švietė balta staltiesė ir stovėjo ašotis alaus kiekvienam, kurs tuo laiku teiksisi apsilankyti. Kaimynas, samdininkas, žydas, elgeta ar šiaip jau pakeleivis, kas tik gryčion įėjo, jokio prašymo nelaukdamas pylėsi alaus stiklinėn ar puodelin, o ne, tai iš paties ašočio gėrė, kiek tiktai norėjo (...). Mergaitės, namų ruošą ir gyvulių liuobą pabaigusios, pirmoje sambrėškoje bėgdavo savo rateliais ir vilnų kuodeliais nešinos vienon kurion gryčion ir imdavo rungčioties, kuri daugiau špūlių priverps (...). Dviem trim valandoms praslinkus, pradėdavo rinktis ir bernaičiai, kas su sukiniu, kas su mezginiu, kiti ir be nieko. Linksmumas pasidarydavo dar didesnis, nes kiekvienas stengėsi kuo geriausias “štukas provyti“.²

Pramogoms turėta laiko, nes darbus riboja daugybė draudimų. “Tarpusvenčiu negalima verpti, nes avys kvaituliu suksis. Taip pat negalima lopyti, nes avys margus ėryčius ves (*Šimonys*). Tuo metu vakarais moterims negalima verpti, nes kandys siūlus sukapos (*Viešintos*). Per tą laiką nieko negalima dirbti (verpti, malti), nebent tik plunksnas plėšyti (*Vabalninkas*). Nuo Kalėdų iki Trijų karalių vakarais reikia užbaigti darbus (...), kad laumės, neturėdamos ką veikti, išeitų į kitus namus. Mat laumės tuo laiku ieško sau darbo visiems metams (*Rokiškis*). Vakaraus nuo Kalėdų iki Trijų karalių nereikia nerti – nekirmys mėsa“ (*Kurkliai*). Šie draudimai, be maginės prasmės, turėjo ir praktinį tikslą – kad būtų pateisinimas nedirbti po sunkių metų darbų, nes reikėjo atsipūsti prieš naują darbymetį.

Draudimai atėję iš senų laikų. Dar 1605 m. datuojamoje Jėzuitų ordino kronikoje rašoma: “Tie pagonys, be kitų prietarų, dar švenčia po Kalėdų dvylikos dienų vakarus, nedirba jokių darbų, darydami, kaip jie sako, šventą poilsį. Taigi poilsį jie skiria išprašymui iš Dievo avims sveikatos, kad tos nevestų nenormalių ir išsigimusių. Jie yra įsitikinę, kad tiems, kurie to poilsio nepaisys, ėriukai gims be galvos ar kojų. Ir šėtonas tuo prietaru juos taip yra apipainiojęs, kad labai sunkiai pasiseka juos perkalbėti jį pamesti.“ 3

Naujieji metai (Sausio 1d.)

Tai vėlesnės kilmės už Kūčias ir Kalėdas to paties laikotarpio šventė. Kalendorinių metų pradžia – Naujieji metai – sąlyginis dalykas. Senasis lietuviškų liaudies švenčių kalendorius rodo, kad Naujųjų metų pradžia senovėje neturėjo pastovios datos. Etnografų manymu, balandžio mėnesio gausios žemdirbių apeigos su saulės, ugnies kulto elementais, žiemos laidojimo, pasiruošimo pavasario darbams papročiais galėjo reikšti Naujųjų metų šventimą. Metų riba galėjo būti ir senosios Užgavėnės. Vėliau Naujieji metai tapatinami su Velykomis, kurios susijusios su augalijos vegetacija, lauko darbų pradžia. Paskutiniaisiais amžiais metų pradžia švėsdavo tarp gruodžio 24-os ir sausio 6-os dienos. Daugelis būrimų, tikėjimų perimta iš Kūčių. Rytų Lietuvoje Naujųjų metų išvakarių vakarienė vadinama kūčelėmis.

Skaičiuoti metus nuo sausio 1 dienos 1500 m. pradėjo vokiečiai. Europos katalikų kraštuose sausio 1-oji kaip naujų metų pradžia įsigalėjo 1691 m. Iš čia atkeliavo ir į Lietuvą. Kaip šventė ji įsitvirtino ne anksčiau XIX a. Bažnyčios liturgijoje Naujieji metai – tai Švč. Mergelės Marijos Dievo Gimdytojos bei Jėzui vardo suteikimo šventė. Taip pat pasaulinė maldų už taiką diena. Kadangi liaudies kalendorius tiesiogiai susijęs su žemdirbiška veikla, tai ir Naujųjų metų apeigomis buvo stengiamasi gausinti būsimąjį derlių, gyvulių skaičių, išprašyti sėkmę ateinantiems metams. Tai rodo sveikinimai, naujametiniai linkėjimai: “Sveikiname su Naujais metais, linkime, kad augtų javai sulink troba, paršai sulink tvora“ arba “Linkiu duonos kasdieninės ir baltų pyragų, sveikatos geležinės ir žmonių pakvalų*“ (*Kabeliai*).

Likimui įspėti ir net paveikti pasitelkus patirtį, stebėjimus ir fantaziją, tiko Naujųjų naktį atliekami burtai, panašūs į šv. Andriejaus ir Kūčių burtus. Tai ne paprasta, o ribinė metų naktis, kai pildosi linkėjimai, pranašystės. Kadangi Naujieji metai yra laiko atnaujinimas, kuris siejamas su periodišku žmogaus poreikiu apsivalyti, buvo apgalvojama, kas bloga, kas gera padaryta per metus, ieškoma būdų, kaip dvasiškai atsinaujinti. Labai svarbu per Naujuosius metus elgtis taip, kaip norėtum, kad būtų išstisus metus: vaikai labai saugojosi, kad šią dieną tėvai jų nebartų, nemuštų, tai ir visus metus gerai sutars su tėvais. Buvo sakoma: jei Naujųjų metų naktį ar dieną mergina susičiumpa sau vaikina, tai jai kiaurus metus jų netrūks. Jei su darbais gaišuosi pirmą metų dieną, tai ir visada gaišuosi. Per šias šventes nelopydavo drabužių, nieko nesiskolindavo iš kaimynų, nes tikėdavo, kad visus metus teks susidurti su nepritekliais.

Per Naujuosius metus stengėsi sočiai ir skaniai valgyti, nes visus metus taip teks valgyti. Žemaitijoje paprotinis naujametinės vakarienės valgis buvo šiupinys su kiaulės galva. Iki Pirmojo pasaulinio karo

naujametinis valgymas vadintas *riebiaja kūčia, pakūčiais, antra kūčia, kūčelėmis*. Kad per metus maisto nepritrūktų, rūpestingesnės šeimininkės pasilikdavo ir tikrųjų Kūčių valgių, išsikepdavo kūčiukų (prėskučių). Bet daugiausia valgė mėsinius valgius.

Nusistovėjusių Naujųjų metų papročių Lietuvoje nebuvo. Aukštaitijoje žinomos jaunimo vaikštynės po kaimą, skirtos pasveikinti šeimininkus, palinkėti gero derliaus, pasivaikšinti, pasirinkti dovanų. Vaikščiodavo dažniausiai persirengę dvasiomis, elgetomis, žvėrimis (tai galėtų būti protėvių, kurie savo išvaizda skiriasi nuo šios žemės gyventojų, personifikacija). Svarbiausi personažai išliko iki XX a. vidurio. Tai Senieji ir Naujieji metai bei Giltinė.

Gražus persirengėlių ir Naujųjų metų šventės aprašas įamžintas Tverečiuje. Pasakojama, kaip susirenka savieji laukti Naujų metų, – jie geria ir valgo. Kuris nors vienas apsirengia senais prastais drabužiais, o kur kokia graži mergina apsiredo naujais, baltais. Kai “Senus metus“ išgrūda lauk, t.y. tą “senomis lupetomis“ apsirengusį, tada eina pasitikti Naujųjų – gražiai apsirengusios merginos. Tada apverčia taureles, pastalėn nusvaido butelius ir sako: “Dreni* buvo metai, kad dabar Dievas duot geresnius“. Vyras išbėga į gatvę, pliaukši, imasi: kas ką apgali, sniegan pargriauna, tai jau pykčio nėra. Visi stengiasi, kad apgalėtų vienas kitą su naujais metais – reikia pasirodyti, kiek kas turi sveikatos. Šaudo. Šeimininkė patiesia naują staltiesę, surenka senus ir atneša naujus valgius ir gėrimus, nors pusė butelio būtų likę, vis tiek prie stalo neduoda. Pirma geria šeimininkas, o paskui šeimininkė, o kas lieka, ant lubų išpila. Seneliai sako: “Duok, Dieve, geresnius metelius!“. Jaunimas užia visą naktį. Apie 12 val. ir mažus vaikelius lopšyje pažadina, kad jie savo laimės neprimiegotų. Ryta bažnyčion važiuoja. Kai išeina iš bažnyčios, visi vieni kitus sveikina. Šeimininkė skatinama kažergėlę ir katilėlį vartoti, linkima, kad ji būtų vikri “kaip verpstė per visus metus“. Bernai mergoms linki naujo verpstelio ir šaudyklėlės, nors mažos adatėlės, geros laimės ir jauno bernelio. O mergos bernus sveikindamos linki gražios mergelės, naujo buteliuko su stikleliu arba sako: “Tu šiemetėjai pėsčias, kad kitus metus būtum važiuotas; šiemet vaikščiojai vyžotas, kitais metais kad būtum čebatuotas“. Mergos užprašo bernus pasilinksminti.1

Kai kuriose Lietuvos vietose būta papročio Naujųjų metų naktį deginti šiaudų kūlį, tikintis sudeginti ir visas senųjų metų blogybes.

Trys karaliai (Sausio 6 d.)

Sausio 6 diena katalikiškose, protestantiškose šalyse žymima kaip Trijų karalių – Rytų išminčių, aplankusių Betliejuje gimusį Jėzų, šventė. Evangelijoje pagal Luką skelbiama: “Toje apylinkėje nakvojo laukuose piemenys ir, pakaitomis budėdami, sergėjo savo bandą. Jiems pasirodė Viešpaties angelas, ir juos nutvieskė Viešpaties šlovės šviesa. Jie labai išsigando, bet angelas jiems tarė: “Nebijokite! Štai aš skelbiu jums didį džiaugsmą, kuris bus visai tautai. Šiandien Dovydo mieste jums gimė Išganytojas. Ir štai jums ženklas: rasite kūdikį, suvystytą vystykluose ir paguldytą ēdžiose“ (Lk 2, 8 – 12). Kai iš Rytų šalies į Jeruzalę, stebuklingos žvaigždės vedami, atkeliavę trys išminčiai klausinėjo Eroda, kur yra gimusis žydų karalius ir pagaliau rado kūdikį su motina Marija, jį pagarbino ir atidavė atneštąsias dovanas – aukso, smilkalų ir miro. Legenda sako, kad jų vardai buvę Kasparas (Gasparas), Merkelis ir Baltazaras. Per šią šventę bažnyčioje pašventinama kreida ir ja ant namų durų užrašomos raidės – **K + M + B**.

Šį paprotį tarp lietuvių buvus jau XVI amžiuje liudija seniausias lietuviškų pamokslų rinkinys “Išguldymas evangelijų per visus metus“, dar vadinamas “Volfenbiutelio postile“. Jame sakoma, jog kaimiečiai nusideda, “išrašydami ant durų angų kryžius anglimis ir nuodėguliais“, kad apsigintų nuo velnio ir perkūno. Šis paprotys dar vadinamas “krikštus dėti“. Tikėta, kad Trijų karalių dienos ženklai gelbsti nuo piktų dvasių, vagių, gaisro. P.Dundulienė Švenčionių apylinkėse yra užrašiusi, kad šeimininkas, pašėręs gyvulius, imdavo gorčių visokių javų. Tada su kreida “pakrikštydavo“ trobesius,

užrašydavo ant jų po 3 kryžiukus. Jam įėjus pirkion, visi darbai būdavo nutraukiami, o vaikai, laikydami sterbles, skubėdavo susėsti už stalo. Šeimininkas berdavo grūdus, o vaikai gaudydavo sterblėmis. Kokių javų grūdų sugauna daugiausia, tokių pavasarį daugiau sės, tikėdami susilaukti jų gero derliaus. Dysnos apyl. Kuksos k. šeimininkas, užrašęs Tris karalius ir įėjęs į pirkia, pirmą žirnių saują berdavo ant krosnies, o paskui į žmones, kurie gaudo juos sterblėmis. Kiti, namus karalių inicialais aprašinėjant, nešdavosi duonos ir žirnių. Duoną visi suvalgydavo, o žirniais apiberdavo vaikus, kurie juos gaudė sterblėmis.¹

Apie Apsą lietuviai Trijų karalių išvakarėse trečią kartą (antrą – Naujųjų metų išvakarėse) valgydavo kūčias. Šį valgymą vadino “bagota kūčia“, nes būdavo ir mėsiskų valgių. Iš J.Kudirkos surinktos medžiagos matyti, kad dar šio šimtmečio trečiame dešimtmetyje per Trijų karalių kūčią šeimos tėvas, nešinas kibireliu “visokios naudos“ – kviečių, avižų, žirnių, pupų – apeidavo tvartą, kluoną. Grįžęs į trobą, sveikindavosi: “Garbė Jėzui Kristui“ ir pranešdavo: “Atėjo Trys karaliai“. Paskui kibirėlį statydavo ant stalo. Kibirėlį apspitę vaikai rankiodavo ir valgydavo žirnius bei pupas. Paskui tėvas virš durų užrašydavo raides ir kryžiukus. Tada šeima sėsdavo prie trečios kūčios stalo.

Rytų Lietuvoje pašventinta kreida kryžiukus dėjo visur, kur tik yra kokia anga, “kad velnias nelandžiotų“. Kryžiukais žymėjo langus, tvarto, klojimo duris, skrynias, avilius. Tris kryžiukus rašė ir ant krosnies, netoli kamino. Molėtų r. Jonišio apylinkėse užrašyta, kad kryžiukais žymėta ir ta stalo vieta, kur duona dedama.

Lietuvoje nuo Kalėdų iki Trijų karalių tęsiasi vadinamosios vaišės, arba tarpušventis. Trys karaliai – kalėdinio laikotarpio vaikštynių riba. K.Kapeleris veikale “Kaip senieji lietuvininkai gyveno“ teigia, kad Tilžės ir Ragainės apylinkėse XIX a. viduryje per Tris karalius “eidavo aplinkui per žmones persirengę loku, kitas apsimesdavo arkliu, kitas gerve, žydu ir kt. Trijų karalių dieną tai atvedė žmogų su žirnių virkščiomis taip aprėdytą, kad išsižiūrėjo kaip meška. Kits į stubą įbėgo kaip šimelis aprėdytas. Tas veik ant suolo, veik ant stalo greitai įskraidė. Garnys turėjo ilgą snapą iš malkos padarytą ir raudonai nudažytą. Su tuo vis barškino ir kirto, vis kūdikius baugino.“²

Ypatinga kalėdotojų grupė susikūrė veikiant grynai bažnytiniais papročiams. Tai vyrai, persirengę garsiaisiais karaliais, gausios palydos lydimi. Karaliai būdavo du baltieji ir vienas negras (išsitemęs suodžiais veida). Karalių palyda įvairiuose Lietuvos kraštuose vis kitokia. A.Sičiūnas pasakojo apie tokias vaikštynes Molėtų apylinkėse: “Vienas apsirengia juodu murinu, kitas senas, o trečias jaunas. Jie turi globėjus ricierius, kurie yra ginkluoti. Ricierių rūbai panašūs į žuvies žvynus. Kelnės storo kartono, tokia blizgančia popiera aplipdyti. Apsiaustai ant pečių kiekvienam vis kitokie. Aštuonių – devynių metų vaikelis baltu apsiaustu neša žvaigždę. Ji padaryta iš visokių margų stiklų ir spinduliuoja. Jos viduryje – žvakė.“³

Rytų Lietuvoje procesijos giedodavo “Bernelis gimė Betliejū“ ir kitas kalėdines giesmes. Vyriausiam riteriui paprašius leidimo, karaliai žengia į trobą. Šeimininkams linkima sveikatos ir santarvės, gerų, sočių metų. Sakomos prakalbos, kad jie, naujai sužibusios žvaigždės vedami, eję pagarbinti Kristaus ir pirmieji jį apdovanoję auksu, myra* ir kodyla*. Auksas – kaip šio pasaulio karaliui, myra – kaip žemėje kenčiančiam žmogui, kodyla – kaip malda Dievui. Už gražius žodžius, gerus linkėjimus šeimininkai karalius apdovanoja lašiniais, dešra, sūriu, pavaišina alumi.

Kaip vyrai persirengia karaliais, vaizdžiai pasakoja B.Buračas: “Žemaičiuose tokie karaliai pasipuošia iškilmingais drabužiais, pamėgdžiodami senovės karius ar kunigaikščius, kartais net aukso karūnas užsideda (...). Rytų Lietuvoje Trys karaliai irgi mėgsta vaikščioti. Tačiau čia jie puošniai neatrodo. Dažniausiai apsivelka baltais kailiniais, susijuosia marga juosta. Ant galvos užsideda šiaudines kepures, panašias į vestuvių kraičvežį. Rankose laiko, kaip ir vestuvių piršlys, tam tikrą lazda ...“¹

Išpūdingos procesijos sausio šeštąją vaikščiodavo po Vilnių. Be angelų, triukšmingų velnių, karalius lydėjo karalienė, nuo kurios drabužio margumo ir grožybės miestelėnai akių atplėšti negalėjo. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Vilniaus lietuviai savo procesijoje turėjo dar vieną garbingą asmenį – krivių krivį. Tas barzdotas senelis ilgais baltais drabužiais, mokėjęs sakyti gražias oracijas apie meilę Lietuvai, gimtajai kalbai, giedojęs lietuviškas giesmes, dainavęs dainas.

Nuo Kalėdų iki Trijų karalių diena pailgėja “per gaidžio žingsnį“, nupuošiamos eglutės.

Vaišės baigėsi ...

Nijolė MARCINKEVIČIENĖ

APIE ADVENTO-KALĖDŲ TAUTOSAKĄ

Advento ir Kalėdų laikas turtingas gražių papročių, prasmingų apeigų ir, žinoma, spalvingos tautosakos: dainų, žaidimų, vaidinimų, burtų, tikėjimų, spėjimų, prakalbų, patarlių ir priežodžių, mįslių ir kt. Jos atsiradimas, įvairovė, prasmė glūdi pačių švenčių semantikoje, apie kurią galima daug ir įvairiai kalbėti. Bet šio teksto tikslas yra lakoniškai pristatyti advento-Kalėdų tautosaką, o ne pateikti jos išsamią studiją, tad toliau gana trumpai bus apžvelgti įvairūs šios tautosakos žanrai, aptarti kai kurie jų ypatumai.

Su advento-Kalėdų laikotarpiu susiję papročiai ir tautosaka pasižymi dideliu patvarumu, nemaža jos dalis išsilaikė iki šių dienų. Apie tai galime spręsti iš kaimo žmonių vaizdingų pasakojimų, taip pat laikytinų savita su advento-Kalėdų šventėmis susijusia tautosaka. Deja, ne visoje Lietuvoje įvairios tautosakos rūšys išsilaikė vienodai gerai. Pasakojamosios tautosakos įamžinta visose Lietuvos etnografinėse srityse, o štai dainų ir žaidimų su dainuojamaisiais tekstais – beveik vien tik Dzūkijoje. Dzūkų advento-Kalėdų dainos ir žaidimai atspindi ypatingą šių švenčių tarpsnio nuotaiką ir prasmę.

Advento-Kalėdų dainas dainuodavo per visą advento-Kalėdų laiką, iki pat Trijų karalių. Kitu metu jų niekada nedainuodavo, nes šios dainos susietos su konkrečiomis advento-Kalėdų tradicijomis. Dainuodavo vakarodami, susirinkę bendrai ką nors veikti, o kalėdautojų dainas dainuodavo kalėdodami. Nors turime žinių apie pastarosios žanrinės grupės dainas Žemaitijoje, advento-Kalėdų dainos, liaudyje dažniausiai vadinamos giesmėmis, iki mūsų dienų išsilaikė tik Dzūkijoje. O Šiaurės ir Rytų Lietuvoje yra užrašyta advento-Kalėdų dainoms savo tematika giminingų giesmių – sutartinių.

Advento-Kalėdų laikotarpio dainų tematika daugiausia susijusi su jaunimo ir šeimos santykiais, ikivestuviniu laikotarpiu, piršlybomis, būsimomis vestuvėmis. Dainose minimi bernelio ir mergelės susitikimai, bernelio pastangos susirasti savo išrinktąją, piršlių apsilankymas, piršlybų bei vestuvių dovanos, marčios santykiai su vyro giminėmis: anyta, šešuru, dieveriu, moša ir kt.

Daugelyje dainų apie mergelę ir bernelį kalbama ne tiesiogiai, o per paukščių, gyvūnų ir augalų įvaizdžius. Bernelis ir mergelė dažnai poetizuojami, lyginami su bitele ir bitinėliu, gegule ir vanagėliu, lapute ir zuikeliu ir pan. Yra tokių advento-Kalėdų dainų, kuriose gyvūnai tampa pagrindiniais personažais. Tekste apdainuojami jų rūpesčiai, nuotykių, dažnai siužetas būna susijęs su gyvūnų medžiokle ar kelione. Dėl gyvo siužeto šias dainas ypač pamėgo vaikai. Advento-Kalėdų dainose gausiai naudojamos asociacijos, turinys dažnai rutuliojasi paraleliniu būdu: vienoje teksto šakoje vaizduojamas gamtos gyvenimas, o kitoje – jaunimo santykiai. Toks dainų paraleliškumas yra ne vien meninės išraiškos priemonė, bet ir senovinės pasaulėžiūros atšvaitas.

Senosios pasaulėžiūros atspindžių kupinos yra ir kai kurios mitologinės dainos, pavyzdžiui, daina apie elnią devyniaragį, kuriam ant devinto rago kalviai kala, arba daina apie grūšelę, kurioje žvakelė dega.

Net pačios Kalėdos dainose kartais pasirodo kaip veikiantis asmuo. Tokie simboliniai motyvai ir fantastiniai vaizdiniai dainoms teikia maginę reikšmę, puošnumo, iškilmingumo.

Svarbus advento-Kalėdų dainų pavidalai bruožas, rodantis šių dainų apeiginę kilmę, – dialogo naudojimas. Dialogo dainos (pavyzdžiui, “Kam tavo, vilkeli“), dainuojamos dviem pulkais arba monologu (pavyzdžiui, “Kas buvo girioj pamigęs?“), bet išlaikant klausimo–atsakymo formą, siejasi su žaidimais, kurių pagrindas yra klausėjų ir atsakančiųjų bendravimas. Galbūt šios dainos, kaip ir daugelis panašios tematikos mums žinomų žaidimų dainų, kadaise buvo dainuojamos žaidžiant.

Pagrindinis skiriamasis advento-Kalėdų dainų bruožas yra priedainis. Kalėdų dainoms būdingi priedainiai: kalėda; lėliu kalėda; žalia rūta, kalėda; oi kalėda, kalėda ir pan., o advento dainose vartojami: leliuma; leliumoj; aleliuma; aleliuma rūta; aleliuma loda ir kt. Dainų priedainiai kartais sudaro ištisą poetinio teksto eilutę. Nors advento ir Kalėdų dainų priedainiai skiriasi, dėl tekstų tematikos, melodijų ir nuotaikos panašumo jos susiliejo į vieną bendrą žanrą. Net ir jas dainuojantys kaimiečiai dažnai neskiria advento ir Kalėdų dainų. Kaip rašė Jadvyga Čiurlionytė, “...vieni dainininkai vadina advento dainas kalėdinėmis, ir priešingai, kiti vėl sako, kad abi rūšys dainuojamos vienu laiku“.1 Išimtis – kalėdautojų dainos, pavyzdžiui, “Aisim, sasula, mes kalėdocie“, “Aikim, bernai, kalėdauc“, “Kalėda Juočio, višta kuoduočė“, “Sėdzi vyrai užu stalo“ ir kt., kurių glaudi sąsaja su kalėdojimo apeiga yra akivaizdi. Ją išduoda ir tekstas, ir gyvos akcentinio ritmo melodijos.

Advento-Kalėdų dainų tekstus lydi savitos, šiam žanrui būdingos melodijos, pagrįstos specifinėmis intonacijomis ir ritminėmis formulėmis. Yra paplitę keliolika pagrindinių tradicinių melodijų tipų, kurie gali būti varijuojami, laikantis dzūkų tradicinio dainavimo manierų. O pasak advento-Kalėdų melodiką tyrinęjusio etnomuzikologo Rimanto Astrausko, vieni tipai būdingi tik rytiniams Lietuvos rajonams, kiti – pietinei regiono daliai – Lazdijų ir Varėnos rajonams, savitas tipas vyrauja šiaurinėje regiono zonoje – Trakų rajone, Varėnos, Valkininkų apylinkėse ir vėlgi kitokie tipai populiarūs vakarinėje dalyje – Prienų, Alytaus, Lazdijų rajonuose. Apskritai advento-Kalėdų dainų melodikos gyvavimo centru reikėtų laikyti Varėnos rajoną, kur užrašyta daugiausia įvairių melodijų tipų.² Tipiškos advento-Kalėdų dainų melodijos yra vienbalsės, gana siauros apimties, nesudėtingos pavidalai, todėl jas lengva atsiminti. Dainoms būdingas išlaikytas lėtas tempas, ramybė. Kiek gyvesnės yra kalėdautojų dainos bei kai kurios žaidimų dainos.

Dzūkiškoms vienbalsėms dainoms savo turiniu ir nuotaika giminingos su advento-Kalėdų dainų tematika susijusios sutartinės. Skiriasi tik jų atlikimo stilius, forma. Kai kurioms sutartinėms, kaip ir advento-Kalėdų dainoms, būdingas žaidybinis pradai, dialogo forma, tekste apdainuojami gyvūnai, medžioklė, merginų ir vaikinių santykiai. Giedant sutartines kartais buvo šokama ar vaidinama. Tokios sutartinės vadinamos žaidimų sutartinėmis. Daugelis žaidimų sutartinių ir dainų yra apeiginio pobūdžio – tai atskleidžia lėtas judesio tempas, menkai teišvystyta choreografija, didelė teksto reikšmė (jis neretai atliekamas dialogu).

Dzūkiškų advento-Kalėdų žaidimų judesiai labai nesudėtingi. Pavyzdžiui, priešingose patalpos pusėse susėdę merginos ir vyrai po ilgo dialogo, lėtais žingsniais pasikeičia vietomis. Neskubūs, iškilmingi judesiai – dažniausiai tik žingsniavimas eilėmis, priešpriešiais ar ratu, lindimas pro “vartelius“ – atrodo oriai ir santūriai. Žaidimuose beveik nėra įprastinių šokių judesių ar sudėtingesnės šokio eigos, todėl jų nevadiname šokiais ar rateliais. Daugumos žaidimų esmė – žaidžiančiųjų pasiskirstymas į dvi puses, galėjęs simbolizuoti dviejų pasaulių, dviejų skirtingų pusių sandūrą. Aprašydama “Ivaro tilto“ simboliką J.Čiurlionytė pateikė senutės dainininkės paaiškinimą, esą tiltas jungia pavasarį su žiema: “šiuo tiltu iš Užnemunės ateisias pavasaris“.1

Žaidimų judesiai gali būti ir vaidybinio prado, tiesiogiai atspindintys dainų turinį, pavyzdžiui, dainuojant “Jau mano mielas anksti rytą kėlės“ ir t.t., veiksmis imituojama, kaip bernelis keliai,

prausiasi, rengiasi ir t.t. Šios rūšies žaidimams priklauso “Ponelė“, “Snaudalė“, “Atvažiuoja žolynai“, “Martelė“. Jų tematika panaši kaip ir kitų kalendorinių žaidimų. Šių žaidimų įtaigią ir smagią eigą nulemia vaidinantis asmuo.

Tik atskiruose Kalėdų žaidimuose, pavyzdžiui, “Prūsas“, “Voverėlė“, “Snaudalė“, “Buvo mūsų, lelimoj“, “Sesulės, o ką jūs tį darot“ ir pan., pastebima labiau išrutuliotą choreografiją, ir pagal K.Poškaičio žanrinį skirstymą jie būtų labiau tinkami vadinti rateliais, tačiau šiame leidinyje juos paliekame “žaidimo“ termino pavadinimu.

Dzūkijoje įamžinta ir tokių žaidimų, kurių dainų tekstus kaimo žmonės prisimena, o žaidimo būdo – jau ne, pavyzdžiui: “Linko palinko mergelių suolas“, “Tai genelio genumai“. Iš dainų turinio galima spėti, kad pirmojo žaidimo esmė yra vaikinų ir merginų ginčas, o antrojo – tekste minimų veiksmų imitacija.

Kai kurie advento-Kalėdų žaidimai, pavyzdžiui, “Genelio kepimas“, yra paprasti, be dainuojamojo teksto ir aktyvesnių veiksmų. Žaidžiant minėtą žaidimą imituojamos “piršlybos“, o tai būdinga daugumai kalėdinių žaidimų.

Advento-Kalėdų metu, o neretai ir per visą žiemą jaunimas ar vaikai žaisdavo ir judresnius žaidimus, pavyzdžiui, “Vilkas ir avys“. Tykojimas, gaudynės jaunimo žaidimams suteikdavo ir savotišką erotinį atspalvį.

Su advento-Kalėdų laikotarpiu susiję saviti žaidimai buvo paplitę Aukštaitijoje ir Žemaitijoje. Kai kurie jų, pavyzdžiui: “Kralikai“, “Meškos vedimas“, “Barzdaskutys“, – tarsi nedideli persirengėlių vaidinimai. Dzūkų žaidimams giminingas piršlybų tematikos žemaičių žaidimas “Važiavimas į Karaliaučių“.

Daugelio advento-Kalėdų žaidimų pabaiga būna fantų išpirkimas. Dalyviai, žaidimo metu neatlikę kokios nors užduoties ir už tai atidavę vedėjui kokį nors savo daiktą–fantą, turėjo atlikti naują užduotį ir šitaip fantą išpirkti. Dažnai užduodamos perkeltine prasme nusakomos užduotys, kurias reikia įvykdyti buitinėmis priemonėmis, pavyzdžiui, liepus iškirsti tris krūmus imamos šukos ir išlaužiami trys šukų dantys. Tai primena mįslių įminimą. Kuo išradingesni fantų išpirkimo veiksmai, tuo įdomesnis ir smagesnis žaidimas.

Advento-Kalėdų žaidimuose atsiskleidžias teksto, muzikos, vaidybos, judesių sinkretiškumas, mitologiniai, erotiniai motyvai rodo šių žaidimų seną apeiginę kilmę. Netekdami savo tikrosios – maginės – reikšmės, jie virto jaunimo susiėjimų pramogomis. Kai kuriuos jaunimo žaidimus perėmė vaikai.

Gausiai išlikę advento-Kalėdų orų spėjimai, tikėjimai, burtai dažniausiai yra siejami su siekimu apsaugoti ūkį ir šeimą nuo vargų ir nelaimių, padėkoti gerosioms dvasioms už sėkmingus praėjusius metus ir užtikrinti gerovę ateinantiesiems. Pagal advento-Kalėdų tarpsnio orus ir įvairius gamtos ženklus žmonės spėdavo ateinančių metų orą, darbų pradžią ir sėkmę, gerovę ar nelaimes. Labai daug advento tikėjimų buvo susiję su gyvuliais. Nemaža vietos advento-Kalėdų tautosakoje užima spėjimai, tikėjimai ir burtai, kurie turi ryšį su asmeniniu žmogaus gyvenimu, vestuvėmis, mirtimi ir kt. Daugelis tautosakos dalykų atsikartoja per visas advento-Kalėdų laiko šventes, o tai reikštų, kad jos glaudžiai susijusios ir iš tiesų sudaro ilgą šventinį laikotarpį, įprasminantį svarbų laiko virsmą – saulėgrįžą.

Advento-Kalėdų tarpsnio apeigų ir tautosakos prasmę galima atsekti ir iš senio Kalėdos ar Naujųjų metų **prakalbų**, kuriose vaizdingai nupasakojami tolimi kraštai, iš kurių atklydo nepaprasti sveikintojai. Ir pasakų toliai, ir senio Kalėdos, Naujųjų metų apsilankymas, kalėdautojų eisenos ar kitų

paslaptinių „svečių“ pasirodymas galbūt ženklina ryšį su anapusiniu pasauliu. Sveikintųjų oracijose spalvinga kalba linkima visa ko geriausia ateinančiais metais. Tikėta, kad sveikinimai ir linkėjimai turi magiškos galios, todėl su nekantrumu laukta kalėdotojų, o sulaukus – jiems teikiamos įvairios „dovanos“, vaišės.

Advento-Kalėdų metu vakarodamas jaunimas ne tik dainuodavo ir žaisdavo, bet ir visokius atsitikimus pasakodavo, mįsles mindavo, į kalbą patarlių ar posakių įpindavo. Nors mįslėse ar patarlėse tiesiogiai advento ir Kalėdų beveik neminima, tačiau su švenčių papročiais, apeigomis ir simbolika susijusių akimirkų apstu, tad jos savaip praturtindavo ir paįvairindavo advento-Kalėdų apeigas ir pramogas.

Baigiant trumpą advento-Kalėdų tautosakos apžvalgą, norisi atkreipti dėmesį į tai, kokia ji yra šiandien: viena vertus – istorinis, archyvinis lietuvių etninės kultūros dokumentas, kita vertus – pamatas naujoms tradicijoms rasti.

Advento-Kalėdų tautosaka, palyginus su kitų kalendorinių švenčių žodine ir muzikine kūryba, yra įamžinta gausiausiai. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto, Lietuvos muzikos akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus, Lietuvos liaudies kultūros centro ir kituose archyvuose sukaupta daugybė šio kalendorinių švenčių tarpsnio dainų, žaidimų, burtų, tikėjimų, spėjimų, pasakojimų apie papročius. Daug medžiagos yra spausdinta įvairiuose leidiniuose. Džiugu, kad ši medžiaga nėra tik archyvinė ar knyginė vertybė.

Nors ne taip gausiai, kaip senelių ar prosenelių laikais, advento-Kalėdų papročiai, tautosaka ir šiandien gyvuoja. Jų nepamiršta daugelis šeimų, vakaronėse ir koncertuose gaišina folkloro ansambliai, vaikų darželiuose ir mokyklose vykstančiose Kalėdų popietėse naudoja vaikai ir jaunimas.

Kadaise apeigine buvusi tautosaka šiandien naujai įprasminama ir įvairiai aiškinama. Vaikai daugelį dalykų vartoja žaisdami. Jiems ypač patinka vaidybiniai, judrūs persirengėlių žaidimai, fantai, mįslės, įvairūs burtai ir orų spėjimai. Didelis džiaugsmas ir šiandien sulaukti senio Kalėdos ar kalėdautojų. Mainais už dovanas vaikai spėja mįsles, dainuoja dainas (mieliausiai – apie įvairius gyvūnus ar fantastinio siužeto dainas), senį Kalėdą sušildo žaidimais. Žaidimus ir jaunimas, ir vaikai noriai ir nesunkiai išmoksta. O kad neprailgtų mokytis dainų, jas galima dainuoti gaminant papuošalus Kalėdų eglutei, ruošiant dovanėles ar vaišes. Ypač smagu mokytis ne iš knygų, o dainuojant kartu su jau dainą išmokusiais ar klausant garso įrašo.

Norint išmokti tikrai Pagal papročius dainuoti, geriausia klausytis kaimo žmonių dainavimo ir nepamiršti išlaikyti tarmę, be kurios daina netenka savo spalvų. Dainų, žaidimų, burtų ir nepaprastos Kalėdų šventės nuotaiką geriau pajusti padeda nuotaikingi kaimo žmonių pasakojimai. Beje, labai svarbu, kad ir vaikai, ir jaunimas paprotys perimtų laisva valia, o ne prievarta brukamas, kad patys atsirinktų, kokias dainas, žaidimus ar papročius vartoti ir kaip juos interpretuoti. Įvairia advento-Kalėdų tautosaka praturtintos Kalėdų šventės savaime tampa prasmingesnės ir įdomesnės.

Skirmantė VALIULYTĖ

Kalėdų vaišės Žemaitijoje

Pagal papročius per šventes Žemaičiuose valgyta daug ir įvairaus maisto, nes tikėta, kad tik toje sodyboje, kur namiškiai ir svečiai per šventes linksmi ir sotūs, kur šalia vargingai gyvenantis kaimynas neužmirštamasis, per metus viskas gerai seksis, geras derlius užderės, gyvuliai seksis, bitės daug medaus prineš - tiems namams Dievas bus palankus. Žemaičiuose iki pat šiol gyvas tikėjimas, kad tik tas

žmogus, kuris kitam gera daro, per šventes vargšų neužmiršta, po mirties gali tikėtis Dievo malonės. Žinoma, kad senovėje pirmuosius Kalėdų vaišių kąsnelius ir pirmąsias taures gėrimų mūsų protėviai aukodavo vėlėms - maistą numesdavo žemyn (dažnai po stalu), o gėrimus išpildavo į kambario kampą. Na, o visa, kas likdavo nuo Kalėdų stalo, būdavo nunešama ir padedama ant mirusiųjų kapų. Pusryčiams dažniausiai valgomi šalti patiekalai, daug kur ir šiupinys su kiaulės uodega. Itin mėgstamas Kalėdų valgis - troškinti kopūstai su kiauliena ir karštomis bulvėmis (kiauliena per Kalėdas ženklina sotumą ir skalsą). Šventėms išverdama šaltienos (košelienos). Kalėdų dieną žemaičiai neapsieina ir be naminio pyrago, sūrio, medaus, obuolių, grybų, riešutų. Daugelis jų paskanina aguonomis, uogomis. Ant Kalėdų stalo Pagal papročius dedama ir tai, kas liko nuo Kūčių vakarienės. To gero reikia neužmiršti nunešti ir gyvuliams. Mėgstamas ir alus, naminė gira.

Oro spėjimai

- * Jei Kalėdų rytą šalta - tikėtis vėlyvo pavasario, snigs net per Velykas.
- * Jei Kalėdų pirmoji diena graži, saulėta - visi metai bus geri.
- * Jei per Kalėdas miške medžiai apšarmoje, bet šiaip jau lauke nelabai šąla - vasara bus lietinga, gali tikėtis stiprių perkūnijų.
- * Jei Kalėdų dieną iš šieno byra sėklos - ateinantys metai bus geri.
- * Jei per Kalėdas stipriai pasnigę - per Velykas žolė bus sužaliavusi.

Spėjimai ir kiti prietarai ;) norit tikėkit norit ne – už pasekmes atsakingi jūs patys:

BŪRIMAI:

Liaudis tikėjo, kad **Kūčių naktis** yra stebuklinga: ne tik galima sužinoti apie savo ateitį įvairiais būrimais ir apeigomis, bet visa gamta jaučia tos nakties svarbumą. Kūčių naktį, lygiai 12 val, visi gyvuliai gali kalbėti žmonių kalba. Tik yra labai pavojinga jų pokalbių klausytis, nes gali išgirsti savo mirties dieną. Pačiame vidurnaktį visas vanduo virsta saldžiu, tik reikia pataikyti atitinkamą momentą - jis būna labai trumpas. Jeigu Kūčių naktį dangus giedras, žvaigždėtas, tai bus geri metai.

Šešėlis

a) Sėdint prie stalo, dairomasi į sienas, kur nuo žvakių šviesos išsitiesia valgančiųjų šešėliai. Jeigu šešėlis atrodo didelis, stambus, apima visą žmogų, tai tie metai bus geri, nekamuos ligos, viskas gerai klosis. Jei šešėlis be galvos - ištiks skaudi nelaimė; jei plonas, neaiškus, virpantis, bus sunkūs metai.

b) Suglamžomas popieriaus lapas, padedamas ant lėkštės ar lentelės ir žiūrima į jo šešėlį ant sienos. Pirmoji mintis yra lemiama. Jei pamatai kokią susisiekiimo priemonę, daug keliausi ateinančiais metais; namą ar pastatą - kelsiesi į naują vietą; gėlę ar kokį augalą - laukia vedybos; lopšį - susilauksi naujo šeimos nario; karstą ar degančią žvakę - mirsi. Panašūs būrimai daromi su ištirpytu vašku, supilant jį į šaltą vandenį ir žiūrint į jo šešėlį ant sienos.

Skaičiavimas poromis

Paprasčiausias būrimas yra skaičiavimas poromis. Galima skaičiuoti sausus šližikus, degtukus, žirnius, malkas prie židinio, saldinius ir t.t. Jeigu išeina pora, bus vestuvės ateinančiais metais. Iš lėkštės paėmę saują kučiukų suskaičiuokite, ar porinis skaičius ar ne? Jei porinis, tai ateinančiais metais susiporuos, o jei ne, tai vestuvių dar nelaukite.

Šiaudai

Iš po staltiesės traukiami šieno stiebeliai. Negalima rinktis - reikia ištraukti tą, kuris pirmiausia pirštais užkliudomas. Ištraukus ilgą, laibą šiaudą, mergaitė gali tikėtis aukšto, laibo vyro (arba bent draugo), o trumpas, storas, kumpas šiaudelis reiškia žemo ūgio, storą, susirietusį vyrą. Jei tai

pasitaiko vyriškiui, tai jo būsimoji žmona bus laiba, aukšta arba stora, mažiukė - kaip ir ištrauktas šiaudelis. Vedusieji iš šiaudo išvaizdos taip pat gali nuspėti ateinančių metų laimę. Plonas šiaudelis reiškia susiplojusią, tuščią piniginę, "liesus" metus, o storas - turtingus metus, pilną piniginę. Jei ištekėjusi moteris ištraukia šiaudelį, kurio vidurys sustorėjęs, tai ateinančiais metais susilauks vaikelio.

Jei ilgas ir tiesus - toks ir gyvenimas: nepermainingas, aiškus, ilgas.

Jei kreivas - bus gyvenimo vingriu.

Jei atsišakojimu yra - bus kažkokie pasirinkimai gyvenimo kelyje.

Jei trumpas - gal geriau nesakyt, kad gyvenimas greit baigsis - dar ims, žmogus, ir patikes, į depresiją puls. Galima kaip nors išvesti - jei kreivas šiaudas - kad įspūdingas gyvenimas, ar pan.

Tridalis burtas

Pvz.:paimamos trys lėkštės; po viena padedamas raktas, po antra žiedas, o po trečia - pinigas. Lėkštės sumaišomos ir reikia vieną pasirinkti. Žiedas yra meilė, vedybos; raktas reiškia šeimininkavimą savo bute arba namuose, o pinigas - turtingus ateinančius metus.

Atsikėlus nuo Kūčių stalo, maistas paliekamas per naktį. Mirusiųjų giminių ir artimųjų vėlės ateis naktį namų aplankyti ir pasivaišinti. Giminės protėvių vėlėms stalo gale arba stalo kampe paliekama tuščia lėkštutė.

Po vakarienės mergaitės pašluoja trobą, supila sąslavas į prijuostę, nuneša į kryžkelę ir iškrečia.. Tada stovi ir klausosi: iš kurio krašto šunys loja - iš tos pusės gaus sau vyrą.

Kortos

Mergaitės norėdamos sužinoti būsimą vyro būdą, Kūčių vakare buria kortomis. Jei vieni tūzai susieina, jos vyras bus gero būdo ir turtingas.

Batas

a) Atsisėdusi nugara į duris, per galvą meta batą: jei batas nukrinta smaigaliu atsuktu į duris, tais metais teks iš namų išeiti (pvz., ištekėti, išvažiuoti toli į mokyklą; vyras - į kariuomenę, į tolimą tarnybą ir pan.). Jeigu bato kulnis į duris, tai liksi pas tėvus.

b) Surenka troboje esančių batus, sudeda į krūvą, o paskui vieną paskui kitą deda eile link durų. Kieno batas atsiremia į duris, tas pirmasis išeis iš namų (kai kur sakoma, kad pirmasis mirs).

Veidrodis

a) Norint pamatyti savo ateitį, reikia po Kūčių vakarienės nueiti į tuščią kambarį, pastatyti veidrodį, kad atsiremtų į duris ir, pasilenkus per tarpkoją, žiūrėti į veidrodį - pamatysi būsimą vyrą arba žmoną.

b) Reikia pilnos stiklinės vandens, auksinio vestuvinio žiedo, veidrodžio ir dviejų žvakių. Visa turi būti padėta ant baltos staltiesės. Į stiklinę įmesti vestuvinį žiedą, uždegti žvakes ir pastatyti iš abiejų veidrodžio šonų. Atsisėdus prieš veidrodį, imti pirštais iš stiklinės žiedą ir vėl panardinti į vandenį. Tai padaryti tris kartus. Trečią kartą, žiedą išėmus iš vandens, žiūrėti pro jo vidurį į veidrodį - gali pamatyti savo ateitį arba vyrą, už kurio ištekėsi.

Vaškas

Į šalto vandens stiklinę įlašinti kelis lašus vaško nuo pašventintos žvakės. Vandenį pastatyti prie lovos. Tą naktį susapnuosi savo būsimąją arba būsimąjį.

Žvakė ir rašteliai

Paimti dubenį vandens ir 12 lapelių su įrašytais vyrų vardais. Lapelius pritvirtinti prie dubens kraštų taip, kad vienas šonas būtų nusviręs virš vandens (galima juos prilipdyti gabalėliu pašildyto, minkšto vaško). Nedidelį žvakigalį įsprausti į bulvės arba ropės griežinėlių, uždegti ir paleisti ant

vandens plūduriuoti. Vandeni reikia atsargiai pamaišyti pirštu, kad žvakė plauktų. Prie kurio popierėlio priplauks ir uždegs, tai tokiu vardu bus tavo vyras. Galima ant lapelių surašyti ir klausimus apie ateinančius metus, bet atsakymai tegali būti "taip" arba "ne". Kurį lapelį žvakė uždegs, arba prie kurio bent priplauks, tai tie dalykai išsipildys.

Obuolio žievė

Kūčių vakare reikia atsargiai su peiliu nulupti ratu obuolio žievę taip, kad ji neištrūktų, ir ją mesti per galvą atgalios. Kaip nukritusi žievė susiraitys ant žemės, taip skaitykite pirmąją mylimojo (-osios) vardo raidę.

Būrimas su gaidžiu

Senovėje su gaidžiu burdavo šitaip: Skriesdavo ant žemės ratą ir padalindavo į 24 dalis. Kiekvienoje dalyje parašydavo po raidę ir prie jos padėdavo po vieną grūdą. Paskum į rato vidurį statydavo gaidį ir žiūrėdavo, nuo kokių raidžių jis pradėdavo lesti. Iš tų raidžių sudėdavo žodžius : gerai, negerai, mirs, išgīs, ves, neves, myli nemyli ir t. t. Šis būrimas yra nesunkus ir visiems lengvai prieinamas. Būrimus mėgstantys, ypač moterys, gali išmėginti.

Būrimas su miltais

Senovėje surašydavo gerus ir negerus spėjimus ir suvynioję įkišdavo į miltus. Sumaišydavo. Paskum norintieji žinoti, kas bus ateityje, įkišdavo ranką į miltus, surasdavo kortelę ir paskaitę sužinodavo, ką lemia ateitis. Nors šis būrimas labai senas, Bet daug kur Azijoje, Afrikoje ir net Europoje ir dabar vartojamas, nes jis pigus ir patogus burti.

Būrimas su skaitmenimis

Senovėje visą abėcėlę padalindavo į dalis po 10 raidžių į dalį. Paskum paimdavo buriančiojo vardo raides ir jas pažymėdavo skaitmenimis, Anksčiau nustatytai abėcėlėje Paskum tuos vardo raidžių skaičius sudėdavo: Jeigu išeidavo poromis, reiškė – gerai, o jeigu neporomis – negerai.

Būrimas su kirviu

Senovėje su kirviu ieškodavo turto (užkastų žemėje pinigų) ir vagies. Pinigams rasti įkaitindavo kirvį raudonai ir įkirsdavo į tą vietą, kur spėdavo esant paslėptų pinigų. Ant pat galo kirvio uždėdavo mažutį ratelį; jeigu ratelis imdavo suktis ir bent tris kartus apsisukdavo, tai reikšdavo, jog toj vietoj pinigai paslėpti, ir ieškodavo. Vagiui susekti įsmeigdavo kirvakočiu kirvį į žemę, ir apvogtieji šokinėdavo aplinkui, į kurią pusę kirvis pavirsdavo, i tą pusę eidavo vagies ar pavogtų daiktų ieškoti.

Būrimas su biblija

Senovėje krikščionys su biblija štai kaip burdavo : dėdavo bibliją ant stalo, abiem rankom suspausdavo apdarą ir vėl abiem rankom iškarto paleisdavo. Kuris lakštas ar puslakštis palikdavo viršuje, ten ieškodavo savo sumanytam klausymui atsakymo, patarimo ar šiaip nurodymo. Tas būrimo būdas yra pasiekęs ir mūsų laikus, ir dabar liuteronų, kvakerių ir visokių ir evangelikų labai plačiai yra vartojamas.

Būrimas su lapais

Senovėje rašydavo tam tikrus klausimus ar atsakymus ant medžių arba gėlių lapų, iškėtodavo ore ant žemės arba ant stalo ir taip palikdavo. Po kiek laiko ateidavo ir iš tų lapų, kurių vėjas nenuvėdė, dėstydamo įvairius žodžius, reiškiančius gerą ar negerą būrimą. Tam būrimui dažniausiai būdavo vartojami platūs figos medžio lapai.

Būrimas su ugnimi

Senovėje įmesdavo į ugnį gabalą dervos: jeigu ji greit sudegdavo, bus gerai. Jeigu negreit – negerai ligoniui. Sodindavo prieš ugnį lignonį. Jeigu jo šešėlis būdavo aiškus, išgis ir pasveiks; jei neaiškus – mirs. Uždegdavo medžio kaladę ir liepsnojančią parisdavo. Jeigu tris kartus apvirtusi neužgesdavo kaladė, tad ligoonis išgis; jeigu užgesdavo – mirs.

Būrimas su vašku

Senovėje skystai sutirpdydavo vašką ir paskui pildavo į didelį, vandens pilną indą. Iš to vaško vandenyje pasidarydavo visokių figūrų. Iš tų figūrų visokias išvadas vedavo.

Arabijos gyventojai dar ir šiandien labai tiki esant gerų – baltų ir piktų – juodų dvasių, kurios teikiančios žmonėms laimę ir nelaimę. Nelaiimei užėjus, kad tas dvasias numaldytu arba nuramintų, uždega vieną juodą, kitą baltą vienokio ilgio žvakutes. Jeigu pirma sudega baltoji žvakutė, tai reiškia, jog nelaimė greit pereis, ir ateis laimė. Bet jeigu juodoji žvakutė pirmiau sudega, tai reiškia, jog nelaimė dar padidės ir truks ilgai. Šitą būrimą, nesunkų ir nekalną, galima ir dabar mėginti. Juodai žvakutę galima rašalu arba juodais dažais nudažyti.

Būrimas su lazdele

Senovėje spėjimui arba būrimui su lazdele paimdavo žalio medžio lazdelę, 2-ju pėdų ilgumo ir mažiausiai 1 colio drūtumo, ir per visą ilgumą išrėždavo ruoželį, tik tiek, kad nepagestų apvalumas. Paskui mesdavo lazdelę aukšty n ligi trijų kartų. Jeigu nukritus lazdelei ruoželis į viršų būdavo, tai reiškia gerą būrimą, o jeigu į apačią, tai negerą. Jeigu visus tris kartus lazdelės ruoželis į apačią, tai reikė, kad laukia baisių atsitikimų. O jeigu visus tris kartus lazdelės ruoželis į viršų, tai reikė, kad reikia laukti labai gerų atsitikimų. Jeigu ruoželis būdavo į šalį, tai taip sau – ne per daug gerai, ne per daug negerai.

Būrimas su rašalo pagalba

Šitokį būrimą daugiausiai naudoja Indijos fakyrų, kurie iš senovės yra pasižymėję įvairiais būrimais. Tie fakyrų paprastai patepa savo dešinės rankos didįjį pirštą rašalu ir liepia kam nors į jį be perstojo žiūrėti. Bet daug geriau paimti paprastą rašalinę ir be perstojo į ją žiūrėti. Jeigu kas turi šitokiam būrimui gabumo, tad pradeda rašalinėje matyti baltą tašką, baltų dėmių, o galiausiai pamato ištiesę eilę vaizdų.

Tada pats sau užduokite arba geriau kitas tegu užduoda kokius nori klausimus ir iš vysite žibančiame rašalinės paviršiuje vaizdų. Dažnai tie vaizdai esti labai įdomūs. Jie vaizduoja klausiamo žmogaus gyvenimą, likimą, ateitį. Tik gaila, kad šis būrimo būdas ne visuomet pasiseka.

Čia reikia pridėti, kad šio ar tokio būrimo pasisekimas pareina nuo paties asmens ir jo būrimo tikslo. Kartais visai nesti reikalo burti, tad būrimas ir jokių davinių neduoda.

Prof. Eugenija Šimkūnaitė:

Kalėdų rytą, kai nešdavo likusius valgius gyvuliams, vėl žiūrėdavo, kas pirmas pažvelgs, kas sugirksės ar sukudakuos. Kiekvienas gyvulys savo kalbą, savo balsą turėjo, savaip lėmė, tačiau kiemo gyvuliai ir paukščiai tvartuose, šunys ir katės gerai pašerti ir palakinti, jie ne tiek judrūs, ne tik jų ir žiūrėdavo, tad didžiausi *burtininkai* – *paukščiai*. Puls į kiemą žvirblių pulkas – tikrai bus svečių su įvairiom naujienom, sukarksės varnos – svečių bus, bet ne perdaug laukiamų ir ne itin malonių kalbų, o jau šarka nenulaukydama savo uodegos ant tvoros sukinėsi – ko jau tik nebus: atvažiuos svečių ir viešnių, kurios ir apie visas vestuves ir piršlybas pašnekės, gyvus ir mirusius suminės ir dar kalbos upes turės. Taip paukščiai burdavo ir taip būdavo. Ir nieko nuostabaus, kad išburdavo. **Per metūgali** į svečius išsiruodavo ne tik jaunimas, bet ir giminės. Kai kieme ruoša, ir žvirbliai čia pat. Žvirbliai laikosi vieno kiemo, tad visad jų yra. Varnos “kontroliuoja” kelis kiemus ir didžiausią dėmesį atkreipia į tuos, kur iš įprastos tvarkos išsiskiria, o ten nemalonių susitikimų kur kas daugiau. Šarka – smalsuolė, ji visą kaimą aplekioja ir kraiposi žvalgosi, kur didesnis sujudimas. Pas kalbius – ir svečių daugiau būna.

Beveik kiekvienas kaimas „slaptu balsavimu“ rinkdavo pravadus. Metūgaliui prasidėjus, bernai eidavo mergų sveikinti, nešdavo riešutų. Įduodavo lyg netyčia iš kišenės pasėmę; tačiau labai gerai žinodavo, kiek ir kokių riešutų ton ar kiton kišenėn supilta, jei kieme kelios mergos – įsidėdavo nedidelius maišelius, gražūs riešutai – gražūs ir linkėjimai, koks vikšro pragrauztas – nerašyta, nebylota, o pasakyta „esi menkysta“ ir t. t. Žinoma, ir lykis - lygis. Gavusi riešutus, mergina kur ant stalo kampo suberdavo, lyg nemačiomis bernui į kišenę birbiziukų (į abriedukus panašių) sausainių įberdavo, vėlgi lykis – lygis, jei gražiai įkeptas, jei saldus ar aguonom pagardintas, kmynais su druska pabarstytas, - tai ne koks paskrudelis ar sudžiūvėlis. Vos bernas išeis - mergina apžiūrės kiekvieną riešutėlį, susipils į ašotį ir lyg niekur nieko lauks kitų lankytojų, vėl lyg netyčiom iš dubens paėmusi įpils į kišenę birbizų, o iš tiesų bus kiekvienam suskirti. Parsineštus birbizus bernas irgi labai kruopščiai apžiūrės nė vieno neprakandęs susipils į kokią pintinėlę ar bumburytę. Metūgaliui besibaigiant vienoje troboje susirenka merginos, kitoje – bernai. Visi skaičiuoja savo laimikius. Kas daugiausia ir gražiausių surinko – tas ir išrinktas pravadu. Merginos dažniausiai renkasi toj troboj, kur bus vakarojama. Pernykštis pravadas pirmiausia pasveikina ir išveda šokt šių metų premjerę, pašokdinęs – perduoda savo įpėdiniui, o jei išrinkti tie patys, tad šokdina kitiems neužleisdami. Dažnai pravadai būdavo ir būsimoji pora, tačiau nebūtinai. Rinkdami atsižvelgdavo ne vien tik į balsą ir šoklumą, bet ir į gerą būdą, mokėjimą dirbti, gražiai austi ar ką meistrauti, vertino ir sugebėjimą dailiai šnekėti, gudriai mįsles minti.

Nuo metūgalio ir didesnius paauglius pradėdavo jauniman įvedinėti, atsives kas pusbrolių ar pusseserę, pristatys, kad ir to paties kaimo būtų. Visi tuoj pat surengia „egzaminą“ ir mįslių minti, ir pašokti liepia, ir t. t. Žinoma, priima, bet atvedęs metus už atvestąjį atsako. Kad dabar panašiai jaunimą priiminėtume, kad mis ir misterius panašiai rinktume, „žydrojo“ jaunimėlio būtų mažiau.

Bene Vulfstanas pirmas paminėjo, o Pretorijus ir kiti, stebėdamiesi *lietuvių burtininkų galybe*, kartojo: tikri burtai – į verdantį vandenį įmeta žolę, vanduo nustoja viręs, įmestos žolės pavidalo ledas paviršiuje susimeta. Burtai! Burtai! Tikrai ne žemiška, o velnio galybė!! Anei burtai, anei kas, nors geros akies ir miklių rankų reikia. Svarbiausia – paruošti nuovirą. Tam reikia gerų, lygiai degančių anglių, būtina ir gerai nužiūrėti, kada anglys vos vos pradeda slopti, reikia geros, storos, lygios čerpės – plataus, žemo molinio puodo, kad lygiai įkaistų, kad lygiai virtų, reikia ir mėtos, geriau šaltametės, o ne gerbenės šakutės, regis, galėtų būti kito kvapaus augalo šakutės. Atsargiai ir lygiai įmetus, šakutė grimzta, pradeda skirtis eterinis aliejus ir atkartoja šakutės raštą, ledo, žinoma, nebūna, bet pilkšvuma – tikrai pasirodo. Šiandien tai vadintume psichoterapijos ir technologijos deriniu.

Į verdantį vandenį ar pieną mesdavo šaltus ekstrahuojamus daiktus, o į šaltą vandenį liedavo išlydytus, karštus. Liedavo vašką, kad nustatytų jo kokybę, liedavo (tikriausiai į formas) ir lydytą šviną, alavą, žalvarį – lietinių papuošalų archeologai randa labai daug. Nei vašką apdorojame senoviškai, nei metalus liejame, užmiršome, ką kam ir kaip liejome. Kai veiksmas ar daiktas nebetenka savo pirmykštės, realios prasmės – tampa magija.

Nuorodos:

http://66.102.9.104/search?q=cache:SX_SlCvt10UJ:www.lfcc.lt/publ/atvaziuoja_kaledos.html+kal%26%23279%3Bd%26%23371%3B+burtai&hl=en&ie=UTF-8

<http://66.102.9.104/search?q=cache:CPcmyeMqfNwJ:samogitia.mch.mii.lt/KULTURA/Kaledos.htm+kal%26%23279%3Bd%26%23371%3B+burtai&hl=en&ie=UTF-8>

<http://66.102.9.104/search?q=cache:M1JcrCeWfHwJ:palepe.tinklapis.lt/Kalendorius/gruodis.htm+kal%26%23279%3Bd%26%23371%3B+burtai&hl=en&ie=UTF-8>

<http://www.baltai.lt/kuronas/burtai.htm>

http://www.culture.lt/satenai/?leid_id=643&kas=straipsnis&st_id=1643